

Tenâsübü'l-Kur'ân İlmi Açısından Kıyamet Suresi'nin İncelenmesi

Dr. Süleyman KOÇAK*

Özet

Kur'ân'ın rehberliğinden en üst düzeyde istifade edilebilmesi, onun daha iyi anlaşılabilmesiyle doğru orantılıdır. Kur'ân bu anlamda birçok yönden araştırma ve inceleme konusu olmuştur. Bunlardan birisi de "Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet" konusudur. Bu husus zamanla tefsirlerde ve Kur'ân ilimlerinde yer almaya başlamış, müstakil eserlere konu olmuştur. Kıyamet Suresi, sure içi ve sure dışı bütünlüğü ve anlam örgüsüyle bu konunun Kur'ân'daki olağanüstü boyutlarını çok net bir şekilde ortaya koyan tipik bir örnek niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Suresi, Kur'an, ayet, sure, tenasüp

Abstract

Guidance of Quran at the highest level is in direct proportion to understanding of Quran a lot. Quran was searched and surveyed about this point of view. One of them is "The connection between verses and surahs of Quran". By passage of time, this subject took place in books of interpretation and also it was surveyed in the separated books. Surah Kiyame with unity of inside of surah and outside of surah and knitting of meaning is one of examples which put forward obviously wonderful dimensions of Quran.

Key Words: Surah Kiyame, Quran, verses, surah, connection,

A- Giriş

Sure adını, ilk ayetinde adı geçen kıyamet sözcüğünden almıştır. Sure'ye aynı zamanda «Lâ Uksimu Suresi» denilmektedir ve 40 ayettir¹.

Sure, ahiret merkezli birçok önemli olayı, manzara ve sahneyi, insanın yaşam felsefesini derinden etkileyecek hakikatleri olağan-

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı Öğr. Görevlisi. (kocak@cumhuriyet.edu.tr)

1 Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddin, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut 1994, XVI, 233; İbn Âşûr, Muhammed Tahir, *Tefsiru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, yy., ty., XXIX, 336; Mevdûdî, Ebu'l A'la, *Tefhimu'l Kur'ân* (çev: Komisyon), *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, İstanbul 1986, VI, 485; Saîd Havva, *El-Esâs fi't-Tefsir*, (çev: M. Beşir Eryarsoy) İstanbul 1990, XV, 462.

nüstü etkileyici anlatım, vurgu ve tasvirlerle son derece ahenkli, güçlü ve kendine has bir üslupla takdim etmektedir.

Kâri'a Suresi'nden sonra, Hümeze Suresi'nden önce inmiş olan Sure, Mushaf sıralamasında 75., iniş sırasına göre ise, 31. Sure'dir². Sure Mekke'de nazil olmuştur ve bu konuda hiçbir ihtilaf ve istisna nakledilmemiştir³. Mekke'de inen ilk surelerdendir⁴. Nüzul zamanı hakkında herhangi bir rivayet yoktur. Fakat muhtevastan, Sure'nin Mekke'de nazil olan ilk surelerden olduğu anlaşılmaktadır. 16-19. ayetlerde aniden bir ara cümlesi ile Allah Resulü'ne "Cebrail Kur'ân'ı daha bitirmeden unutma endişesiyle onunla beraber tekrar etmeye çalışma. Çünkü onu senin kalbine yerleştirmek ve gerektiğinde okutturmak hiç kuşkusuz bizim işimizdir. Öyleyse biz onu Cebrail'e okuttuğumuz zaman, sen sadece onun okunuşunu dinle. Ayrıca onu açıklamak da kuşkusuz bizim işimizdir" (75/16-19) buyrulmaktadır. 20. ayetten itibaren kalınan yerden, yani, baştan on beşinci ayete kadar olan konudan devam edilmektedir. Bu ara cümleden anlaşıldığına göre Cebrail Hz. Peygambere bu Sure'yi okumakta iken Hz. Peygamber'in "ya unutursam" diye endişeye kapılarak cümleleri hemen peşinden tekrarlaması üzerine varit olmuştur. Rivayetler de bu fikri desteklemektedir⁵.

Demek oluyor ki bu olay, Allah Resulü'ne vahyin yeni yeni gelmeye başladığı ve henüz vahiy almaya alışmamış olduğu zamanda vuku bulmuştur. Kur'ân'da bu olayın iki örneği daha vardır. Birincisi, "Ve sana vahyedilmesi henüz bitmeden unutma endişesi ile Kur'ân'ı tekrar etmeye çalışma"⁶ ikincisi de "Emin ol, sana Kur'ân'ı biz okutacağız ve asla unutmayacaksın"⁷ ayetidir. Daha sonra Hz. Peygamber vahiy almaya alışkın hale gelmiş ve bir daha böyle bir ikaza ihtiyaç kalmamıştır. Onun için bu üç yerden başka, Kur'ân'da bu gibi bir misale rastlanmaz⁸.

Kur'ân-ı Kerim, her peygamberin içinden çıktığı kavmin diliyle gönderilmesi esasına bağlı olarak⁹ "apaçık" Arap diliyle nazil ol-

2 Bkz. Meraği, Mustafa Ahmed, *Tefsiru'l-Meraği*, ty., Beyrut, X, 144; Ateş, Süleyman, *Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, X, 169.

3 Râzi, Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, Beyrût 1990, XXX, 189; Âlûsi, *Rûhu'l-Meânî*, XVI, 233.

4 Ateş, Süleyman, *Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, ty., yy., X, 169.

5 Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed en-Neysâbüri, *el-Vasît fi Tefsiri'l-Kur'ân'il-Mecîd* (thk. Adil Ahmed, Ali Muhammed), Beyrût 1994, IV, 392; Râzi, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, XXX, 196.

6 Taha, 20/114.

7 A'lâ, 87/6.

8 Bkz. Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, VI, 485.

9 İbrahim 14/4.

muştur¹⁰. Kur'ân, Arapça inmiş olmakla birlikte kelimelerin seçiminde, cümlelerin teşkilinde yani konuların ifadeye dökülmesinde Arapçadaki yaygın şekillere göre farklılık gösteren, kendine has eşsiz bir anlatım tarzına sahiptir¹¹.

Kur'ân'ın açıklama, üslup ve usulü, genelde okunan kitaplara benzemez ve herhangi bir kitap düzenini takip etmez. Bundan dolayıdır ki, okuyucu sıradan bir kitap beklentisiyle ona yöneldiğinde onun olayları anlatış tarzı karşısında hayal kırıklığı yaşayabilir¹². Onun hayatın kendisi olduğunu görebilen ve onun bütününe bakabilen ise, ayet ve surelerin tevhit, ahiret, kıssalar, ibadet, ahlak, muamelat, helâl ve haramla ilgili hükümler gibi pek çok konuya ilişkin manaları bir ahenk içinde ve kendine özgü bir üslupla mezcetip sunduğunu fark eder¹³. Bir tablonun güzelliğini görebilmek için ayrı renklerin bir arada bulunduğu ve bütünle uyumsuzluk arz ettiği küçücük bir noktaya dikkat etmek yerine tabloyu bir bütün olarak gözden geçirerek onu teşkil eden unsurlar arasındaki simetriyi ve terkipteki güzelliği görmek gerekir. Dolayısıyla Kur'ân'ı Kerim hakkında isabetli bir hüküm verebilmek için de onun her sure-sini böyle bütüncül bir anlayış çerçevesinde değerlendirmek gerekir¹⁴.

Kur'ân i'câzının hangi yönlerde ortaya çıktığı konusunda tarih boyunca birçok görüş ileri sürülmüştür. Klasik ve çağdaş birçok âlim, Kur'ân i'câzının kendini gösterdiği alanların başında onun nazmı ve üslubu geldiği görüşündedir¹⁵.

Kur'ân'ın dili ve üslubunda yeni ve orijinal olan taraf, hangi sahada söz söylesin söylesin, daima en üstün malzemeyi ve kast olunan manaya en münasip lafzı seçmesi, her zerreyi yerli yerine koymasındır¹⁶. Öyle ki, her bir kelime yerli yerine oturtulurken siyak ve sibaktaki kelimelerle uyumsuzluk göstermesi asla söz konusu

10 Nahl, 16/103; Şuarâ, 26/195.

11 Bkz. Suyûtî, Abdurrahman b. Ebubekir, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1978, II, 151; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsîr Usûlü*, Ankara 1985, s. 159; Yıldırım, Suat, "Kur'ân-İcâzı ve Üslûbu" *D.İ.A.*, Ankara 2002, XXVI, 394.

12 Bkz. Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, I, 13-14.

13 Bkz. Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, I, 13; Ahmet Ebu Zeyd, *et-Tenâsübü'l-Beyânî fî'l-Kur'ân Dirasetün fî'n-Nazmi'l-Ma'nevî ves'Savfî*, Ribat 1992, s. 73; Yılmaz, Mehmet Faik, *Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet*, Ankara 2005, s. 27.

14 Drâz, Muhammed Abdullah, *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru* (çev: Salih Akdemir), Ankara 1983, s. 120-121.

15 Bkz. Zerkânî, Muhammed Abdullah, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1988, I, 139, 355; Drâz, *En Mühim Mesaj Kur'ân*, (çev. Suat Yıldırım), Ankara 1985, s. 110, 146.

16 Drâz, *En Mühim Mesaj Kur'ân*, s. 130.

değildir.¹⁷ Bu sebeptendir ki büyük müfessir Râzî, Kur'ân'ın üslubu yönüyle mucize olduğunu söyleyenlerin, onun lafzının fesahati, manasının yüceliği yanında nazmı ve tertibinin mükemmelliğini de kastettikleri kanaatinde olduğunu belirtmektedir¹⁸.

B- Kıyâmet Suresi'nin *Tenâsübü'l-Kur'ân* Açısından İncelenmesi

Kur'ân-ı Kerim çeşitli sebeplerle yirmi üç yıl zarfında aralıklarla, parça parça nazil olmuştur. Bazen bir sure bir defada nazil olduğu gibi, bir surenin ayet yahut ayet grupları farklı zamanlarda indirilmiştir. İnen ayetlerin yerlerini Hz. Peygamber, "Bu ayeti falan yere koyunuz"¹⁹ diyerek bildirmiş ve böylece Kur'ân ayetlerinin tertibi (dizilişi) ilahî tayin yoluyla (tevkifi) gerçekleşmiştir²⁰. Bu durum, Kur'ân birimlerinin ilahî irade tarafından uygun olan siyakları/bağlamları içerisine yerleştirildiğini ve bu bağlamlar içerisinde anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kur'ân'ın i'cazı denildiğinde akla ilk gelen, özel söz dizimi/nazmı, tertibindeki insicam ve ahenk ve lafız anlam uyumudur²¹. Bu, ayetlerin sıralanışı veya dizilişindeki hem lafzî hem de manevî ahengi, bütünlük ve mükemmelliği ifade eder. Buradan hareketle ayet ve sureler arasındaki ilişkiyi ve bütünlüğü inceleyen "Tenâsübü'l-âyi ve's-Suver veya Münâsebâtü'l-Kur'ân/Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet" ilmi doğmuştur. Bu ilim dalı tek tek her bir ayetin cüzleri arasındaki, sure içinde bir takım teşkil eden ayet grupları arasındaki, daha büyük halkaların birbiri arasındaki, surelerle isimleri, surelerin baş tarafları ile bölümleri, baş tarafları ile sonları, bir surenin sonuyla diğer surenin başı arasındaki, surelerin birbiriyle hatta ilk sureyle son sure arasındaki münasebetleri inceler²².

17 Bkz. Draz, *En Mühim Mesaj Kur'ân*, s. 161-164; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 204; Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, İstanbul 2003, s. 259-260.

18 Suyûti, *el-İtkân*, II, 138.

19 Ahmed, *Müsned*, İstanbul 1992, IV, 218.

20 Bkz. Suyûti, *el-İtkân*, II, 138; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 56; Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, İstanbul 1989, s. 93-94; Yılmaz, Mehmet Faik, *Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet*, Ankara 2005, s. 1; Ünver, Mustafa, *Kur'ânı Anlamada Siyakın Rolü*, Ankara 1996, s. 84.

21 Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 160-166; Draz, *En Mühim Mesaj Kur'ân*, s. 146-157; Yıldırım, Suat, a.g.md., *D.İ.A.*, XXVI, 395-396.

22 Bkz. Zerkeşi, Bedrüddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (thk. Yusuf Abdurrahman el-Maraşlî, Cemal Hamdî ez-Zehebî, İbrahim Abdullah el-Kürdî), Beyrut 1994, I, 131-136; Suyûti, *el-İtkân*, II, 138-146; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1985, s. 204; Ahmet Ebu Zeyd, *et-Tenâsübü'l-Beyânî fî'l-Kur'ân*, s. 41-50; Yıldırım, Suat, "Kur'ân'ın Surelerindeki Eşsiz Ahenk", http://www.yeniiumit.com.tr/yazdir.php?konu_id=50 (17.07.2009); Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 259-260; Yılmaz, *Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet*, s. 58-159.

Kur'ân ayetleri ve sureleri arasında, mikro planda tek bir ayetin kendi içinde, makro planda ise, Kur'ân'ın tamamında gerek lafız gerekse mana/konu olarak bir tenasüp ve bütünlük vardır. Bu bütünlük, "Kur'ân'ın tamamı adeta tek bir suredir, tek bir tek ayettir, hatta tek bir kelimedir ve ayetlerin her birisi küçük bir sure, surelerin her birisi sanki birer küçük Kur'ân'dır²³", denebilecek niteliktedir.

Ayetler ve sureler arasındaki ilişkiyi tespit etmek her zaman kolay olmamaktadır. Bundan dolayıdır ki, var olan münasebeti tespitte ve bunun Kur'ân'ın sağlıklı anlaşılması konusunda faydalı olması için izlenecek yöntem konusunda âlimler bir takım kurallar belirlemişler ve ifadeler arası irtibat yolları tespit etmişlerdir²⁴.

Kıyamet Suresi'ndeki tenasüp konusu sure dışı ve sure içi olmak üzere iki başlık altında incelenebilir.

I - Sure Dışı Bütünlük

Ayetlerin, nazil olur olmaz henüz tamamlanmamış olan sureler arasında çoğu kere kronolojik/nüzul sırasına bakılmaksızın kendilerine tahsis edilen yerlere yerleştirilmiş ve yerlerini muhafaza etmiş olması, surelerin tertibinin de tevkifi/vahye dayalı olduğunu gösterir²⁵. Bu da sadece her sure için bir planın olmadığını aynı zamanda sureler arasında Kur'ân'ın tamamı için genel bir planın, ahenk ve ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu, adeta eski bir binanın ayrılmış ve numaralanmış olan parçalarından, başka bir yerde eski şeklini aynen muhafaza etmek suretiyle onu tekrar inşa etmek gibi

23 Bkz. Zerkeşi, *el-Burhân*, I, 132,136; Suyûti, *el-İtkân*, II, 138; Said Nursî, *İşâratü'l-İ'caz*, İstanbul 1996, s. 13; Tuncer, Faruk, *Tenasüp İlmi Açısından Kur'ân Surelerindeki Eşsiz Ahenk*, İstanbul 2003. s. 26; Ekin, Yunus, "Kur'ân Anlatımındaki Edebî İ'caz (Yusuf Kıssasındaki Simetrik Yapı)", *Ümit Dergisi*, İzmir Ocak-Şubat-Mart 2007, yıl: 18, sy. 75, s. 30.

24 Ayetler arası münasebet konusunun genel kuralları hakkında geniş bilgi için bkz. Bikâi, Burhaneddin Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer, *Nazmu'd-Düer fi Tenâsübi'l-Âyâti ve's-Suver*, yy., 1984, I, 17-18; Suyûti, *İtkân*, II, 288-292; Ünver, Mustafa, *Kur'ânı Anlamada Siyakın Rolü*, s. 95-109; Yılmaz, *Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet*, s. 13-34, 171-178.

25 Drâz, *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru*, s. 122-123. Ayetlerin tertibinin tevkifi olduğu konusunda ülema arasında görülen ittifak (Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, II, 339-340; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 56.) sureler konusunda görülmemektedir. Kimi âlimler, Kur'ân'ın yirmi küsur senede değişik olaylar üzerine nazil olmuş farklı konulardan bahseden bir kitap olduğu dolayısıyla ayet ve sureler arasında münasebet aramanın tekellüften başka bir sonuç doğurmayacağı görüşündedirler. (Suyûti, *el-İtkân*; II, 138) Âlimlerin çoğu ise ayetler gibi surelerin tertibinin de tevkifi olduğu görüşündedir. (Bkz. Suyûti, *el-İtkân*; II, 143; Zerkeşi, *el-Burhân*, I, 133; Ünver, Mustafa, *Kur'ânı Anlamada Siyakın Rolü*, s. 95-109; Yılmaz, *Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet*, s. 145.) Ancak yapılan araştırmalar, ayet ve sureler arasında en azından makro düzeyde bir ilişki ve münasebetin olduğu yönündedir.

bir şeydir. Birçok surede aynı anda yürütülen bu ani ve sistematik yerleştirme işi, ancak bu eserin dolu ve boş noktalarının ilahî planında bir bütün teşkil edecek şekilde bilinmesiyle ancak izah edilebilir²⁶.

Sure dışı bütünlük, Sure'nin önceki ve sonraki surelerle ve Kur'an'ın bütünüyle ilişkisi konularını içermektedir.

1- Sure'nin Önceki Ve Sonraki Surelerle İlişkisi

Mushaf'ta birbirini takip eden sureler arasındaki münasebeti tespit eden müfessirler, önceki surenin son veya sona yakın ayetleriyle sonra gelen surenin ilk veya onu takip eden ayetler arasındaki münasebeti, sureler arası münasebetin bir boyutu olarak değerlendirmektedirler²⁷. Bu anlamda Kıyamet Sure'nin önceki sureyle ve kendi ayetleri arasındaki ilişkisi ve uyumu, son derece güçlüdür diyebiliriz.

Kıyamet Suresi, kendisinden önceki sure'yle ahirete dair açıklamalar ihtiva etmesi sebebiyle sıkı bir ilişki ve uyum içerisindedir. Nitekim bundan önceki Müddessir Suresi'nde Yüce Allah cennet ve cehennemden bahsettikten sonra öğüt almamanın asıl sebebinin ölümden sonra dirilişi inkâr etmek olduğunu açıklamak maksadıyla "Yok, yok! Aslında onlar ahiretten korkmuyorlar"²⁸ diye buyurmuştur. Bu Sure'de ise inkarcıların ölümden sonra diriliş konusundaki inkarı ve bu inkarın psikolojik arka planı belirtilmiştir (75/3-6). Arkasından kıyamet günü evrende meydana gelecek olaylar (75/7-9), kıyametin dehşetli durum ve halleri ve inkarcıların ahirette karşılaşacakları zorluklar (75/10-15), kâfirlerin ahirete karşı tutumları ele alınmıştır (75/20-21). Daha sonra ise kıyametin başlangıcı söz konusu edilmiştir (75/26-30). Bu da ruhun bedenden çıkması, yani ölümdür. Arkasından yaratılışının başlangıcı ele alınmıştır (75/37-39). Böylelikle önceki Sure'de bahsi geçen ahiret konusu bu Sure'de, fiilen gerçekleşecek durumun tersi yönünde bu üç hal söz konusu edilmek suretiyle detaylandırılmıştır²⁹.

Kıyamet Suresi, kendisinden sonraki İnsan Suresi'yle de birkaç yönden ilişkilidir:

26 Bkz. Drâz, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*, s. 122-123; Draz, *En Mühim Mesaj Kur'an*, s. 223-235.

27 Bkz. Zerkeşi, *el-Burhân*, I, 134; Yılmaz, *Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet*, s. 168.

28 Müddessir, 74/53.

29 Bkz. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XVI, 233; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf, *el-Bahru'l-Muhîr*, Beyrut 1992, X, 343; Suyuti *Tenâsuku'd-Dürer fi-Tenâsubi's-Suver*, Beyrut 1986, s. 90; Vehbe Zuhayli, *Tefsîrü'l-Münîr*, (çev: Hamdi Arslan-Ahmet Efe-Beşir Eryarsoy-İbrahim Kutluay-Nurettin Yıldız) İstanbul 2005, XV, 237; Saïd Havva, *El-Esâs fi't-Tefsîr*, XV, 461, 475.

a- Kıyamet Suresi'nin sonundaki ayetlerde insanın ilk olarak bir nutfeden yaratılmış olduğu, sonra da erkek ve dişi olmak üzere iki türün var edildiği belirtilmiştir (75/36-40). Sonraki İnsan Suresi'nin 1-2. ayetlerinde ise, insanlığın ilk atası Âdem'in yaratılışı, onun işiten ve gören bir varlık haline getirilmesi, sonra da ona doğru yolun gösterilmesi, insanların şükreden ve nankörlük eden olmak üzere iki türe ayrılmasının sonuçları açıklanmıştır.

b- Kıyamet Suresi'nde cennet ve cehennem durumu genel olarak dile getirilmiştir. Sonraki Sure'de ise, onların özellikleri etrafınca açıklamış, cennetin özellikleri daha geniş bir şekilde söz konusu edilmiştir.

c- Kıyamet Suresi'nde günahkârların kıyamet gününde karşı karşıya kalacakları dehşetli hallerden bahsedilmiştir. Sonraki Sure'de ise, iyi kimselerin karşı karşıya kalacakları nimetler anlatılmıştır³⁰. Bütün bu örnekler iki sure arasındaki irtibatın izaha gerek kalmayacak kadar açık olduğuna işaret etmektedir³¹.

2- Sure'nin Kur'ân'ın Bütünüyle İlişkisi

Kur'ân'daki insicamı mükemmel kılan unsurlardan birisi de tevhit, nübüvvet ve ahiret gibi üç temel konunun³² onun bütününe sinmiş olmasıdır. Bu konular, gizli veya açık bir şekilde Kur'ân'ın tamamında bulunduğu gibi bir suresinde hatta bir ayetinde bile bulunabilmektedir. Müfessirler, Kur'ân'ın nazım, i'caz ve insicamını açıklarken bu temel konulara değinmişler, her bir surenin, bunlardan biri veya bir kaçıyla mutlaka ilgili olmasının yanında özel veya detay konularının, yani müstakil bir kimliğinin bulunduğu da dikkat çekmişlerdir³³.

Kıyamet Suresi'nin tamamı, Kur'ân'ın ana konularından biri olan ahireti ispat ve etrafındaki şüphelere cevap verme üzerine kuruludur. Kendi iç bütünlüğünün yanında Kur'ân'ın bütünüyle de sıkı bir ilişkisi söz konusudur. Kıyamet Suresi, bunun da ötesinde Kur'ân'ın bazı bölümleriyle çok daha sıkı ilişkiler içermektedir. Bu anlamda Sure, Bakara Suresi'nin mukaddimesini, sonraki İnsan Suresi ise, mukaddimeden sonrasını açıklar niteliktedir. Böylece

30 Bkz. Vehbe Zuhaylî, *Tefsirü'l-Münir*, XV, 265; Saïd Havva, *El-Esâs fi't-Tefsir*, XV, 476, 486.

31 Bkz. Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhit*, X, 358; Vehbe Zuhaylî, *Tefsirü'l-Münir*, XV, 265; Saïd Havva, *El-Esâs fi't-Tefsir*, XV, 486.

32 Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *Cevâhiru'l-Kur'ân*, Beyrût 1981, s. 9-14.

33 Bkz. Yılmaz, Mehmet Faik, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", *DİA*, XXXI, 570; Tuncer, Faruk, "Kur'an'ın Mahfûziyeti Açısından "Ayatlar ve Süreler Arasındaki Münasebet", http://www.yeniiumit.com.tr/yazdir.php?konu_id=301 (01.08.2009).

her iki Sure birbirini tamamlamaktadır. Ancak Kıyamet Suresi'ndeki açıklama yeni ve özel bir karakter de taşımaktadır:

Bakara Suresi'nin mukaddimesinde muttakilerden, kâfirlerden ve münafıklardan bahsedilmiş. Münafıklar da kâfir olduğuna göre, sonuçta insanlar iki kısma ayrılmıştır: Kâfirler ve muttakiler. Sure'de kâfir ve muttakilerden her birinin ahirette diğerinin aksi tarafında yer alacağı belirtilmiştir. Kâfirlerin inanmadıkları, namaz kılmadıkları, Kur'ân'a sarılmadıkları çünkü ahireti inkâr ettikleri ve insanın başıboş bırakıldığını sandıkları, muttakilerin ise, Kur'ân'a sarıldıkları, iman ettikleri, namaz kıldıkları ve Allah yolunda harcama yaptıkları çünkü ahirete ve insanın başıboş bırakılmadığına inandıkları belirtilmiştir. Aynı şekilde Kıyamet Suresi'nin başlarında, sorumluluk fikrinin temeli ve insanı bu sorumluluktan kaçmaya sevk eden sebepler üzerinde durulmakta, Yüce Allah'ın insanları takva sahibi olmakla sorumlu tuttuğu fakat çoğu insanın bundan kaçtığı anlatılmaktadır (75/1-5).

Bakara Suresi'nde "Elif Lâm Mîm. Bu (Kur'ân), (Allah katından olduğu) şüphe götürmeyen ve muttakiler için yol gösteren bir kitaptır"³⁴ geçmiştir. Kıyamet Suresi de aynı şekilde Kur'ân'ın Allah katından olduğunu vurgulamıştır (75/18).

Bakara Suresi'nde "O muttakiler ki, gayba inanırlar, namazlarını dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden infakta bulunurlar"³⁵ geçmiştir. Kıyamet Suresi de inanmama ile namaz kılmamanın tehlikeli sonuçlarını zikrederek: "Artık son pişmanlık fayda etmez: çünkü dünyada ne hakikati kabul ederdi ne de namaz kılardı" (75/31) demiştir.

Bakara Suresi'nde "Ve onlar, sana indirilene, senden önce indirilenlere ve ahirete de kesin olarak inanırlar"³⁶ geçmiştir. Kıyamet Suresi de ahiret konusunda birçok açıklama getirmiştir.

Bakara Suresi'nde "İşte, Rab'lerinin yolunda olanlar ve kurtuluşa erenler onlardır"³⁷ buyrulmuş. Bu Surede de felaha erme alametlerinden biri zikredilmiştir: "O gün gün kimi yüzler Rablerini temaşa edip sevinçten parlar." (75/22-23)

Bakara Suresi'nde "Kâfirlere gelince, şu bir gerçek ki, onları uyarsan da uyarmasan da birdir, inanmazlar"³⁸ buyrulmuştur. Kıyamet Suresi'nde ise inkârın ana sebepleri zikredilmiş ve bu sebeplerin yanlışlığı ortaya koyulmuştur. Kâfirlerin uğrayacağı

34 Bakara, 2/1-2.

35 Bakara, 2/3.

36 Bakara, 2/4.

37 Bakara, 2/5.

38 Bakara, 2/6.

bazı azap çeşitlerine temas edilmiştir. Dolayısıyla Kıyamet Suresi'nde ele alınan konularla Bakara Suresi'nin mukaddimesinde işlenen meseleler arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur.

Daha sonra ise Bakara Suresi'nin mukaddimededen sonraki kısmı açıklamak üzere İnsan Suresi gelmektedir. Bu Sure, çeşitli ibadet şekillerini zikretmekte ve Allah'ın ahirette kâfirlere ve müminlere hazırladığı şeyleri ve Kur'ân'ın indirilme konusunu açıklamaktadır. Bunlar Bakara Suresi'nin mukaddimesinden hemen sonra gelen ayetlerin ele aldığı konulardır. Müzzemmil ve Müddessir Sureleri de aynı konuları açıklamaktadır. Bu da bu sureler arasındaki ilişki ve münasebeti ortaya koymaktadır³⁹.

II - Sure İçi Bütünlük

Kur'ân araştırmacılarının dikkatinden kaçmayan bir konu da, hiç şüphesiz Kur'ân surelerinin hemen hemen tamamında hâkim olan konu birliği ve bütünlüğü meselesidir. Sure'deki tüm ayet ve cümleler, başından sonuna kadar hep işlenmek istenen temel konu/ana tema etrafında dönüp dolaşır, onu farklı açılardan resmetmeye, asıl mevzudan uzaklaşmadan, kopmadan teferruatlarını vermeye çalışır. Draz'ın ifadesiyle, "Kur'ân surelerinde bir giriş, bir gelişme ve bir de sonuçtan oluşan (gizli) bir plan mevcuttur. Surenin başlangıcında bulunan çok az sayıdaki ayette, surede incelenmek istenen konunun ana hatları bildirilmekte ve arkasından gelişme bölümü öyle düzenli bir tarzda gelmektedir ki, hiçbir kısım üst üste gelmediği gibi, her parça da bütün içinde yerini en uygun şekilde almaktadır. Nihayet girişte söz konusu edilen meseleler sonuç bölümünde eksiksiz olarak cevabını bulmaktadır"⁴⁰. Kıyamet Suresi'nde de ince ince işlenmiş ana tema, Mekki birçok surede olduğu gibi "ahiret ve orada yaşanacaklar" olarak karşımızda durmaktadır.

Sure içi bütünlüğünden, yani surenin kendi içerisindeki ilişkisi ve uyumundan kasıt, genel anlamda ayet içi ve ayetler arası münasebetlerdir. Ayet içi münasebet, ayetleri oluşturan ifadelerin kendi arasındaki ve ayetlerin baş tarafı ile sonu arasındaki ilişkileri konu almaktadır⁴¹. Bu konu makalemizin sınırlarını zorlayacağından kısmen ele alınacak, ayrı bir başlıkta incelenmeyecektir. Ayetler arası münasebet ise, sure ile ismi arasında, surenin mukaddimesiyle/giriş kısmıyla sure bölümleri arasında ve surenin baş tarafı ile sonu arasındaki münasebetleri içermektedir. Şimdi bunları Kıyamet Suresi bağlamında ele almaya çalışalım.

39 Saïd Havva, *El-Esâs fi't-Tefsir*, XV, 457- 475.

40 Drâz, *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru*, s.121.

41 Yılmaz, *Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet*, s. 102-105.

1- Sure ile İsmi Arasındaki İlişki

Sure isimleri surenin konusuyla doğrudan veya dolaylı olarak mutlaka alakalıdır. O derece ki, bir kimse surenin isminden muradın ne olduğunu anlarsa, surenin maksudunu da anlamış demektir. Surenin maksudunu iyi anlayan da, onun ayetleri, kıssaları ve bütün ifadeleri arasındaki tenasübü kolaylıkla fark edebilir⁴².

Sure adını, ilk ayetinde bahsi geçen "kıyamet" sözcüğünden almıştır⁴³. Bununla beraber Sure'de kıyamet konusu işlendiğinden dolayı da bu ismi almış olabilir. Nitekim Sure, baştan sona iman esaslarından biri olan "öldükten sonra dirilme ve hesap" konusunu ele almaktadır. Ağırlıklı olarak ve özel bir şekilde kıyamet ve onun korkunç durumlarından, ölmek üzere olan insanın hallerinden ve ahirette inkârcının karşılaşacağı zorluk ve güçlüklerden bahsetmektedir⁴⁴.

2- Sure Başlangıcıyla Sure Sonu Arasındaki İlişki

Ayetler arası (sure içi) münasebetin bir boyutu da surenin "matla'ı/başlangıcı ve makta'ı/sonu arasındaki ilişkidir⁴⁵. Kıyamet Suresi'nin son ayetiyle ilk ayeti birbiriyle uyum arz etmektedir. Sure kıyamete yeminle ile başlamış (75/1) ve kıyametin olmazsa olmazlarından olan ölümlerin diriltilmesiyle (75/40) son bulmuştur.

3- Sure'nin Başlangıcıyla Diğer Bölümleri Arasındaki İlişki

1. Ayetle 2. Ayetin (Kıyametle Nefs-i Levvâme'nin) İlişkisi

"Kıyamet gününe andolsun ki, ve o gün müthiş bir pişmanlıkla kendini kınayıp duran nefse andolsun ki, mutlaka diriltilip hesaba çekileceksiniz" (75/1-2) ayetlerinde Kıyametle nefs-i levvâmenin birlikte zikredilmesindeki hikmet konusunda şunları söyleyebiliriz:

a- Kıyamet günü üzerine yemin etmek, bir gün bu kâinat nizamının alt üst olacağını, sonra her insanın tekrar diriltileceğini, yaptıklarının hesabının sorulacağını ve yaptığı iyilik ya da kötülüğün karşılığını bulacağını göstermektedir. Bu nedenledir ki, üzerine yemin edilen ikinci şey, nefs-i levvâme olmuştur. Zira dünyada tamamen sağduyudan, vicdandan uzak kimse yoktur. İyilik ve kö-

42 Yılmaz, *Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet*, s. 158.

43 Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XVI, 233; Mevdüdü, *Tefhimu'l Kur'ân*, VI, 485; Said Havva, *El-Esâs fi't-Tefsir*, XV, 462.

44 Bkz. Vehbe Zuhaylî, *Tefsirü'l-Münir*, XV, 237; Mevdüdü, *Tefhimu'l Kur'ân*, VI, 485.

45 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 142; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 134; Yılmaz, *Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet*, s. 160.

tülük kriteri yanlış olabilir ama inanan inanmayan her insanın içinde iyilik ve kötülük arasında tefrik yapabilme hissi vardır. Bir kişi ne kadar bozulmuş olursa olsun, vicdanında muhakkak kötülük yapmamasını ve iyilikte bulunmasını isteyen bir dürtü vardır. Bu, insanın salt bir canlı olmadığını göstermektedir. Eğer bir insanın yapısında böyle bir nefs-i levvâme varsa ve varlığı inkâr götürmüyorsa, o zaman bu aynı nefs-i levvâmenin kıyamet günü insanın karşısına bir şahit olarak getirilmesi ve kendi aleyhinde tanıklık etmesi kadar doğru bir şey olamaz⁴⁶.

b- Kıyamet gününün gerçekleştirilmesinin asıl amacı, bizzat nefs-i levvâmedir. Ahiretteki akıbetinin bahtiyar mı, bedbaht mı olacağını belli olması ve ona göre karşılığının verilmesidir. Bu nedenle birlikte zikredilmiştir⁴⁷.

c- Yüce Allah bu iki şeyi yemine konu ederek, karşılık görme (ceza) mahalli olan kıyametle amel kazanma (kesp) mahalli olan nefs-i levvâmeyi yan yana getirmiştir. Kıyamet, nefs-i levvâmenin kendini kınadığı ve bu kınamanın sonuçlarının kendisi üzerinde görüldüğü yer olması hasebiyledir ki, ikisi bir arada zikredilmiştir.

d- Kıyamet gününe yemin, kıyamet gününün azametine, dehşetine, zorluklarına ve sıkıntılara, insanların tekrar diriltilip mutlak yaptıklarının hesabını vereceklerine dikkat çekmek içindir ki Sure'nin devamından anlaşılan budur. Nefs-i levvâmeye yemin ise ahireti inkâr eden nefsin, orada kendini kınayacak bir duruma düşeceğine, halinin vahimliğine ve çetinliğine işaret etmektedir. Dolayısıyla cezayla cezayı hak eden bir araya getirilmiş demektir⁴⁸.

1. Ayetle (Kıyametle) Sure Arasındaki İlişki

Kıyamet ve o gün karşılaşılabilecek zor durumlar, Sure içinde baştan sona çok ince bir şekilde gergef misali işlenmiştir. Öyle ki, kıyameti yemin konusu ederek başlayan Sure, kıyamette ölümlerin diriltilmesini anlatan "Öyleyse, bütün bunları yapan Allah, ölümleri tekrar diriltmeye kadir olmaz mı?! Tabii ki kadir olur." (75/40) ayetiyle son bulmuştur. Böylece Sure'nin başıyla sonu son derece güzel bir uyum ve ahenk arz etmiştir.

2. Ayetle (Nefs-i Levvâmeyle) Sure Arasındaki İlişki

Sure'nin başında nefis, mutlak olarak zikredilmemiş, kendisini şiddetle kınayan, yani kendi kusurlarının ve eksikliklerinin farkına

46 Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, VI, 487.

47 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 191; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf, *el-Bahru'l-Muhîr*, Beyrut 1992, X, 343.

48 Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Tibyân fî Aksâmi'l-Kur'ân* (tlk: Fevâz Ahmed), Beyrut 1994, s. 35-37; Ateş, *Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, X, 171.

vardıktan sonra çok pişman olup kendini kınayan bir nefis zikredilmiştir. Kişi iki sebepten dolayı pişmanlık duyar;

a- Ya aceleci davranır, sabredemez, yapmaması gereken bir şeyi yapar ve sonunda pişmanlık duyar, üzülür ve "Bunu niye yaptım, niye acele davrandım?" diyerek kendini kınamaya, suçlamaya, eleştirmeye, kötölemeye, kendine kızmaya ve kendinde kusur bulmaya başlar.

b- Ya da yapması gereken bir şeyi, daha sonra yaparım düşüncesiyle yapmakta gecikir, yapmaz, ihmal eder. Kendisine sunulan ve belki de bir daha ele geçmeyecek bir şans değerlendirilerek büyük bir fırsatı kaçıır, onun faydasından mahrum olur. Kendini, "Neden yapmakta geciktim, niye yapmadım, fırsatı kaçırdım?" sözleriyle suçlamaya başlar, hayıflanır durur.

Nefs-i levvâmenin "acele etmek" ve "gecikmek" gibi kınama ve pişmanlığa sebep olacak her iki özelliğinin Sure'ye adeta damgasını vurduğunu görmekteyiz. Bu da demektir ki Sure, büyük ölçüde "nefs-i levvâmede hâkim olan iki özellik" üzerinde dönüp dolaşmaktadır⁴⁹.

1-2. Ayetlerle (Kıyamet ve Nefs-i Levvâmeyle) Sure Arasındaki İlişki

Hemen girişte yer alan ve yemine konu olan bu iki husus, adeta bir başlık niteliğindedir ve Sure, bu iki konu üzerine kurulmuştur. Nitekim Surede, büyük ölçüde kıyamet ahvalinden ve nefis-i levvâmeden bahsedilmektedir ve neredeyse başka bir konu işlenmemektedir.

Dolaylı da olsa yemin edilmek suretiyle 1. ve 2. ayetlerle ispatlanmak istenen iki şey vardır: Birincisi, dünyanın muhakkak son bulacağı (kıyametin birinci safhası), ikincisi ise ölümden sonra ikinci bir hayatın, hesabın, cezanın olacağı (kıyametin ikinci safhası)dır⁵⁰. Sure'nin anlatmak istediği de tam olarak bunlardır diyebiliriz.

1-2. Ayetlerle 3. Ayet Arasındaki İlişki (Kıyamet ve Nefs-i Levvâmeyle Sonraki Ayetin İlişkisi)

Sure'nin 1. ve 2. ayetlerinde, doğrudan yemin üslubunun yerine dolaylı üslup tercih edilince yeminin cevabı (muksemun aleyh) da hazfedilip⁵¹, doğrudan cevap yerine ona delalet edebilecek do-

49 Fâdîl Salih es-Sâmirrâi, *Lemesâtün Beyâniyyeh fi Nusûsün mine't-Tenzil*, Amman 2001, s. 204-205.

50 Mevdûdi, *Tefhimu'l Kur'ân*, VI, 488.

51 Gramatik olarak yeminlerin cevabının hazfedilme sebeplerinden birisi de cümlede cevaba işaret edecek bir ifadenin olmasıdır (İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Tibyân fi Aksâmi'l-Kur'ân*, s. 147.) ve o da bu ayettir.

laylı bir cümleyle yetinilmiştir. Nitekim cümle normalde "İâ uksimu ...letüb'asünne/mutlaka diriltip hesaba çekileceksiniz" olması gerekirken "letüb'asünne"den vazgeçilip, cevap cümlesinin yerine geçebilecek olan "Ne o, yoksa inkarcı insan bir gün kendisini diriltip kemiklerini yeniden bir araya getiremeyeceğimizi mi sanıyor?!" (75/3) ayetine yer verilmiştir⁵². Böylece 1, ve 2. ayetlerle bir giriş yapılmış, dikkatler çekilerek muhatabın duygu ve hisleri harekete geçirilmiş ve daha sonra yeni bir cümle izlenimi veren 3. ayetle anlatıma devam edilmiştir⁵³.

Başka bir yorumu göre ise, kıyameti ve nefsi levvâmeyi yemin konusu ederek başlayan Sure, hemen arkasından "Ne o, yoksa inkarcı insan bir gün kendisini diriltip kemiklerini yeniden bir araya getiremeyeceğimizi mi sanıyor?!" buyurarak tekrar kıyamet konusuna dönmüştür. Aslında bu ayet, birinci ve ikinci ayetlerde olduğu gibi, bir anlamda insanın nefsinden ve kıyamet gününden bahsetmekte, büyük bir incelikle ve ustalıkla onları yan yana getirmektedir. Şöyle ki: "Ne o, yoksa inkarcı insan ...mi sanıyor?!" denilerek gerçekte insanın nefsinde gönderme yapılmıştır. Zira sanmak, zannetmek, içsel yani insanın nefsinde gerçekleşen bir eylemdir. "İnkârcı insan (kendi içinde (nefsinde) ...mi sanıyor" denilmek istenmiştir. "...bir gün kendisini diriltip kemiklerini yeniden bir araya getiremeyeceğimizi mi ..." denilerek ise, kıyamet gününe atıf yapıldığı ortadadır. Yeminin cevabının hazfedilmesi de Sure'nin başlangıcıyla bu ayet arasına bir şey sokulmamak içindir⁵⁴.

3. Ayetle 4. Ayet Arasındaki İlişki

"Evet, değil kemiklerini, parmak uçlarını bile tamamen eski haline getirip düzenlemeye gücümüz yeter" (75/4) ayeti "Ne o, yoksa inkarcı insan bir gün kendisini diriltip kemiklerini yeniden bir araya getiremeyeceğimizi mi sanıyor?!" (75/3) ayetinin cevabıdır.

"Evet, değil kemiklerini, parmak uçlarını bile tamamen eski haline getirip düzenlemeye gücümüz yeter" ayetinden de anlaşıldığı gibi yeniden diriliş gerçeği konusunda müşriklerin kafasını en çok kurcalayan mesele, yere gömülmüş, çürümüş, toprağa

52 Ebü Hayyân, *el-Bahru'l-Muhit*, X, 343-344.

53 Refah Muhammed Ali ez-Zeytûni, "Min Esrâri'l-İ'câzi'l-Lügavî ve'l-Beyânî fî Süreti'l-Kiyâme" http://www.55a.net/firas/arabic/?page=show_det&id=1309&select_page=9

(12.08.2009).

54 Fâdil Salih, *Lemesâtün Beyâniyyeh*, s. 205.

karışmış olan insan kemiklerinin nasıl bir araya getirileceği idi. Bunun olabileceğini bir türlü akılları almıyordu⁵⁵.

Mekke'de bunu inkâr edenler sürekli olarak; "Binlerce sene önce ölmüş, kimisi yakılmış, kimisi balıklara, aslanlara yem olmuş ve şimdi ise cesetleri toprak olmuş, kemikleri bile yok olup gitmiş insanları, yeniden parçalarını bir araya getirerek diriltmek mümkün mü ki?" diye sorup duruyorlardı⁵⁶. Buna benzer ifadelerin müşriklerin diliyle çokça tekrar edildiğini bizzat Kur'an'ın kendisi ifade etmektedir⁵⁷.

Bunlara karşılık olarak Yüce Allah nihai, makul ve özlü cevaplar vermiştir⁵⁸. Bunlardan biri de Evet, değil kemiklerini, parmak uçlarını bile tamamen eski haline getirip düzenlemeye gücümüz yeter." ayetidir. Dolayısıyla aralarındaki ilişki açıktır.

Cenabı Hak tevbih/azarlama maksatlı bu olumsuz soruya⁵⁹ olumlu cevabı da yine kendisi vermiştir. Bu kuşkuyu, çürümüş insan kemiklerinin bir araya getirilemeyeceğine ilişkin ön yargıyı zihinlerden silmek için, onları bu düşüncelerinden dolayı kınayan bir üslupla böyle bir zannın son derece yanlış ve yersiz olduğunu ve bu olayın meydana geleceğini kesin bir dille ifade etmiştir.

Yüce Allah benzer bir soruya ve cevaba Sure'nin sonlarında tekrar yer vermektedir: "Ne o, yoksa inkârcı insan başıboş bırakılacağını ve dilediği gibi hareket edebileceğini mi sanıyor? O, bir zamanlar sadece akıtılan bir meni damlası değil miydi? Sonra döllenmiş hücre oldu; derken Rabbi onu insan biçiminde yaratıp düzenledi. Sonra da o(meni)den iki çifti: Erkeği ve dişiye vücuda getirdi. Öyleyse, bütün bunları yapan Allah, ölüleri tekrar diriltmeye kadirdir, değil mi?" (75/36/40)

3. Ayetle 36. Ayet Arasındaki İlişki

Sure'nin "Ne o, yoksa inkarcı insan bir gün kendisini diriltip kemiklerini yeniden bir araya getiremeyeceğimizi mi sanıyor?!" (75/3) ayeti, Sure'nin sonlarındaki "Ne o, yoksa inkârcı insan başıboş bırakılacağını ve dilediği gibi hareket edebileceğini mi sanıyor?" (75/36) ayetiyle, ikisi tek bir ayetmiş veya biri diğerinin devamıymışçasına müthiş bir ilişki ve irtibat arz

55 Kutup, Seyyit, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, (çev: İ. Hakkı Şengüler-M, Emin Saraç-Bekir Karlığa) İstanbul, ty., XV, 390.

56 Mevdüdi, *Tefhimu'l Kur'an*, VI, 488.

57; Bkz. Yâsîn, 36/78; İsrâ, 17/49; Vâkı'a, 47-50; Nâzi'ât, 79/11.

58 Bkz. Yâsîn, 36/79.

59 Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhit*, X, 344.

etmektedir. Zira yeniden dirilecek olan insan, başıboş bırakılmamış demektir.

4. Ayetle 5. Ayet Arasındaki İlişki

"Gel gör ki inkârcı insan, isyana devam etmek ister ..." (75/5) ayetiyle, "Evet, değil kemiklerini, parmak uçlarını bile tamamen eski haline getirip düzenlemeye gücümüz yeter" (75/4) ayetinde dile getirilen yeniden dirilişe yönelik kuşkunun, insan kemiklerinin bir araya getirilemeyeceğine ilişkin ön yargının psikolojik sebeplerine parmak basılmakta ve ahireti inkâr edenlerin hastalıklarının gerçek teşhisi konulmaktadır. Bu teşhise göre inkârcı insan, kötülük yapmak ve tutturduğu kötü yolda ilerlemek istemekte, kötü yoldaki ilerleyişini hiçbir şeyin engellemesini, hesap verme ve azaba çarptırılma gibi yaptırımların önüne çıkmasını istememektedir⁶⁰.

4. Ayetle 38. Ayet Arasındaki İlişki

"Evet, değil kemiklerini, parmak uçlarını bile tamamen eski haline getirip düzenlemeye gücümüz yeter" (75/4) ayeti, Sure'nin sonlarındaki "...derken Rabbi onu insan biçiminde yaratıp düzenledi" (75/38) ayetiyle müthiş bir uyum arz etmektedir. Görüldüğü gibi her ikisi de tesviyeden (düzenlemeden, eski haline getirmeden, yeniden yaratmadan) bahsetmektedir. Şu kadar var ki, ilk ayet parmak uçları gibi özel bir tesviyeden bahsetmekte ikincisi ise genel bir tesviyeyi konu edinmektedir.

Her iki ayet de kendileri için uygun olan en iyi yerde bulunmaktadır. Zira 2. ayetteki "benâneh/parmaklar", kemik olmaları hasebiyle 3. ayetteki "necmaa izâmeh/ kemiklerini yeniden bir araya getiremeyeceğimizi ..." ifadesiyle uyum oluşturduğu için beraber zikredilmiştir. "...Rabbi onu insan biçiminde yaratıp düzenledi" ifadesi ise, insanın genel yaratılışını konu edindiği için genel yaratılışın işlendiği yerde bulunmuş, dolayısıyla her biri en uygun yerde yer almıştır.

1. Ayetle (Nefs-i levvâmeyle) 5. Ayet Arasındaki İlişki

Sure'nin 5. ayeti olan "Gel gör ki inkârcı insan, isyana devam etmek ister ..." ifadesinin anlamı, 'insan günaha, isyana, nefsi arzularını tatbika devam etmek ister⁶¹, günahta gecikmez tövbede gecikir demektir. Keşşâf'ta bu ayetin anlamıyla ilgili olarak şu cümleye yer verilmektedir: "İnsan fıskı fücürünü, isyanını bugün ve yarın, ömür boyu sürdürmek ister, asla bırakmak istemez. "İleride, sonra tövbe ederim" diyerek, ölüm gelip onu en kötü durum-

60 Kutup, Seyyit, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, XV, 390.

61 Bikâi, *Nazmu'd-Dürer*, XXI, 90.

da yakalayınca yadek günah işlemeye, isyan etmeye devam etmek ister.”⁶² Bahru'l-Muhit'te de şu ifade yer almaktadır: “İnsan, arzularının kölesi olarak, burnunun dikine gider ve isyana, günaha devam etmek ister.”⁶³

Ayetin nefs-i levvâmeyle; onun pişman olmasına ve kendisini kınamasına sebep olacak özelliklerinden “acelecilik ve gecikme” ile ilişkisi oldukça açıktır. Zira ayette anlatılmak istenen, insanın, isyanda acele edip tövbeyi ötelediği, tövbeye bir türlü yanaşmadığı ve ölümle yüz yüze gelinceye kadar nefsi arzularının peşinde koştuğu, hevasına esir olup tulü emele kapıldığı ve sonunda kendini suçlamaktan kurtulamadığıdır.

Ayette “yürüdü” fiilinin mefulünün başına tekit amacıyla “lâm”ın ziyade edilmiş olması da önemlidir. Normalde cümle, Nisa Suresi'nin 28. “يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ” ayetinde olduğu gibi “بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ أَنْ” şeklinde olması gerekiyordu. Çünkü “erâde” fiili harf-i cer-siz geçişli olan bir fiildir. “Lâm” ise, insanın fücür işlemek ve nefse uyma isteğinin ve arzusunun güçlülüğüne ve aşırılığını vurgulamak için eklenmiştir. Nefsin aşırı pişman olmasını ve kendini fazlasıyla suçlamasını gerektiren şey de onun bu aşırı istek ve arzudur. Dolayısıyla ayetin nefs-i levvâmeyle de çok yakından ilişkisi olduğu ortadadır.

Ayete, “lâm” ziyade edilerek insanın fücra devam etme isteği ve arzusunun aşırı/mübalağalı olduğu belirtilmiş, buna bağlı olarak nefsin kendisini kınamasının da aşırı/mübalağalı olacağı ifade edilmiştir. Nitekim “nefs” sözcüğü nitelenirken “el-lâimeh” yerine mübalağalı bir kalıp olan “el-levvâme” sözcüğü tercih edilmiştir. Bu da iki ayet arasında var olan uyum ve ahengi bir kat daha artırmıştır⁶⁴.

3. Ayetle 6. Ayet Arasındaki İlişkisi

“Ne o, yoksa inkarcı insan bir gün kendisini diriltip kemiklerini yeniden bir araya getiremeyeceğimizi mi sanıyor?!” (75/3) ayeti, inkârcı insanın öldükten sonra diriliş konusundaki zannını anlatırken “Hani ne zamanmış kıyamet?!” diye sorar” (75/6) ayeti, öldükten sonra dirilişi inkâr etmesini anlatmaktadır. 3. ayet onun inkâr düşüncesini ve isteğini açıklamakta,

62 Zemahşeri, Cârullah Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Akâvil*, Beyrut, ty., IV, 190.

63 Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhit*, X, 345; Bikâî, *Nazmu'd-Dürer*, XXI, 90.

64 Fâdil Salih, *Lemesâtün Beyâniyyeh*, s. 207-208.

6. ayet ise onun bu düşüncesini açıkça ifade ettiğini anlatmaktadır⁶⁵.

5. Ayetle 6. Ayet Arasındaki İlişkisi

"Hani ne zamanmış kıyamet?!" diye sorar" (75/6) ayetindeki soru, kıyamet ve hesap gününü çok zayıf bir ihtimal gören belki de hiç muhtemel görmeyen inkârcı ve inatçı kimsenin sorusudur⁶⁶. Kıyameti çok uzak gören bu muannit insan, bir önceki "Gel gör ki inkârcı insan, isyana devam etmek ister de" (75/5) ayetinde bahsi geçen, fıskı fücuru tercih edip bir türlü tövbeye yanaşmayan inkârcı insanın ta kendisidir⁶⁷.

Bu soru biçimi ile insanın kötülük yapmaya ve günahkârlığı sürdürmeye ilişkin arzusu arasında sıkı bir bağlantı bulunmaktadır. İnkârcı yanlış yolunda dolu-dizgin ilerlerken önüne yeniden dirilme ve ahiret engeli dikilsin istememektedir. Zira ahiret, kötülüğe düşkün nefsin dizgini, günah tutkunu kalbin engelidir. Bu yüzden günahkârlığı sürdürmek isteyen insan bu engeli yolundan kaldırmaya, bu dizginden kurtulmaya kalkmaktadır. Amacı hesaplaşma günü endişesi taşımadan kötülük ve günah işlemeye bütün hızıyla devam etmektedir⁶⁸.

Başka bir ifadeyle insan, maddi zevklerinin kedere dönüşmesi için neredeyse ölümlerin dirilmesini haşri ve neşri kabul etmek istemez. Böylece alay ve eğlence yollu "Hani ne zamanmış kıyamet?!" diyerek kesin olacak bu olayı inkâra kalkışır⁶⁹.

6. Ayetle 7-10. Ayetlerinin İlişkisi

7-10. ayetleri, bir önceki ayette soru soran inatçı münkire cevaptır. Kıyamet günüyle alay edip "Hani ne zamanmış kıyamet?!" (75/6) diye soran insan, kıyamet günü başladığında gözü açılır. Dünyanın her taraftan başına yıkılmakta olduğunu görür, dehşetler içinde kalır, yaptıklarına pişman olur, kendini kınama zamanı gelir çatar –hâlbuki son pişmanlık fayda etmez- hak yerini bulur. Bundan dolayıdır ki, inkârcının o sorusuna cevap olarak ölüm ve yıkım emarelerinin görünmeye başladığı kıyamet başlangıcı anlatılarak "Gözler korku ve dehşetten faltaşı gibi açıldığı, ay karardığı, güneş ve ay bir araya getirildiği zaman, o gün insan "nereye kaçıp kurtulsam?" der." (75/7-10) buyrulmaktadır.

65 İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Tibyân fi Aksâmi'l-Kur'ân*, s. 149-150.

66 Zemahşeri, *el-Keşşâf*, IV, 190; İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Tibyân fi Aksâmi'l-Kur'ân*, s. 149.

67 Kurtubi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensâri, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1985, XIX, 94.

68 Bkz. Kutup, Seyyit, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, XV, 391.

69 Bkz. Mevdüdi, *Tefhimu'l Kur'ân*, VI, 489.

Önceki ayetteki soru, zaman hakkında olduğu için cevap da ona uyumlu olarak zaman ifade eden bir sözcükle, yani "izâ" ile başlamıştır.

Kıyamet günüyle alay eden, onu zayıf bir ihtimal olarak gören kimsenin bu sorusuna verilen cevapta da bu nedenle hızlılık hâkimdir. Bu hızlılık ve çabukluk hem kullanılan sözcüklerin ses yapılarına hem de ifadenin mesaj özelliğine yansımıştır. Çünkü soruya görüntü ve olayların çok hızlı değiştiği ve geliştiği bir kıyamet sahnesi ile cevap verilmiş ve sahnede duyu organları, duygular ve gök cisimleri birlikte karşımıza getirilmiştir⁷⁰.

7. Ayetle 8. ve 9. Ayetin ilişkisi (Gözle Güneş ve Ayın ilişkisi)

"Berigal basaru" ifadesi, insanın ansızın başına gelen yok edici olayın, kıyametin şiddetli elem ve ıstırapıyla dehşet ve şaşkınlık içinde duyduğu keskin uyanıklığı ifade eder ki, bu sırada hakikat yıldırımının parıldayışı içinde insanın gözünde bütün dünya yerinden oynayıp silinmeye başlar ve ay tutulur⁷¹.

Sure'nin tasvir ettiği evrenin kıyameti sahnesinde gözle güneş ve ayın beraber zikredilmesinde ince bir hikmet vardır. Zira göz, güneş veya ay bulunduğu yani ışık olduğunda ancak görebilir. Işık olmadığına "Allah onların ışıklarını yok eder ve onları karanlıklar içinde bırakır, artık görmezler"⁷² ayetinden de anlaşıldığı gibi hiçbir görev yapamaz. Bu anlamda gözle güneş ve ayın son derece sıkı bir bağlantısı bulunmaktadır.

O gün güneş ve ay gibi göz de iptal olur. Göz, şaşkınlıktan, dehşet ve korkudan göremez olur; ay kararır, ışığı söner; daha önce ayrı ayrı yörüngelerde dönen güneşle ay bir araya gelir. Böylece gök cisimlerinin o eşsiz ve ince düzeni bozulmuş olur. Sadece ay değil, güneş de yokluk deryasına dalar, görünmez olur⁷³.

Dikkat edilirse ayette "beriga" lafzı kullanılmıştır, "amiye/kör olduğunda" vb. ifade kullanılmamıştır. Zira kastedilen anlam, gözün tamamen kör olması değil, göz olduğu halde görememesidir. Ay ve güneşte de durum aynıdır, onlar da tamamen yok olup gitmezler, sadece ışıkları söner, etraflarını aydınlatamazlar. Bütün bunlar, göz, güneş ve ayı konu edinen ayetler arasında olağanüstü ince bir uyum ve münasebete işaret etmektedir.

70 Bkz. Kutup, Seyyit, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, XV, 391.

71 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul., ty., VIII, 5477.

72 Bakara, 2/17.

73 Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 5477; Kutup, Seyyit, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, XV, 391.

Ayrıca ayette "Güneş ve ay bir araya getirildiği zaman," (75/9) denilmiştir. Bu da geceyle gündüzden oluşan bir hayatın sona erdiği, devam etmediği anlamına gelmektedir. Zira gece ve gündüzün devam etmesi, ancak ay ve güneşin kendi yörüngelerinde hareket edip ışıklarının devam etmesiyle mümkündür. Biri gündüzün, diğeri gecenin alameti ve ışığıdır. İkisinin bir araya toplanması, "Gel gör ki inkârcı insan, isyana devam etmek ister ..." (75/5) ayetinde bahsi geçen kimselerin yani, tövbeyi erteleyip duran, heva ve heveslerine yenik düşüp günahı ve isyanı tercih edenlerin devam etmesini istedikleri bu hayatın sona erdiği anlamına gelmektedir.

9. Ayetin, Kıyametle ve Nefs-i Levvâmeyle İlişkisi

"Güneş ve ay bir araya getirildiği zaman," (75/9) ayeti kıyamet gününe yeminle son derece uyum arz etmektedir. Şöyle ki: "Yevm/gün"ün anlamlarından birisi, gece ve gündüzün toplamıdır⁷⁴. Ayette güneş ve ayın zikredilmesi buna uygun düşmektedir. Ay ve güneş, dünya günlerinin işaretleri ve alametleridir. Kıyametin günü ise, ay ve güneşin birbirini takip ettiği bir gün değil, ay ve güneşin bir arada olduğu dolayısıyla gecenin gündüzün olmadığı, günün değişmeden devam ettiği bir gündür⁷⁵.

Ayetin nefs-i levvâmeyle de çok yakın ilişkisi bulunmaktadır. Zira dünyaya aldanan, günah ve isyana dalan nefs-i levvâme, kıyametin alametlerinden olan ayla güneşin birleşmesi dehşetiyle irkilecek ve kendini sürekli kınayacağı bir güne o gün gözlerini açacaktır.

10. Ayetin Önceki (9.) ve Sonraki (11. ve 12.) Ayetle İlişkisi

Daha önce ayrı ayrı yörüngelerde dönen güneşle ay, kıyamet günü bir araya getirilip karanlığa gömülünce gök cisimlerinin o eşsiz ve ince düzeni bozulmuş olacaktır. Kıyametin kopacağını kabule yanaşmayan bu insan, kıyametin hallerini gözüyle müşahede edince korku ve dehşet içinde paniğe kapılacak, kaçacak delik arayacak ve "Nereye kaçıp kurtulsam?" (75/10) diye soracaktır. Bu soru, onun duyduğu dehşetin ve korkunun boyutlarını ortaya koymaktadır. Soru aynı zamanda, her yanına bakan ve sonunda çıkışının olmadığını, kapana sıkıştırıldığını gören bir insan imajı canlandırmaktadır⁷⁶.

74 İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrût 1994, XII, 649-650; Ebu'l-Bekâ, Eyyûb b. Musa el-Hüseynî el-Kefevî, *el-Külliyât Mu'cemun fi'l Mustalahât ve'l-Furûki'l-Lugaviyye*, Beyrut 1992, s. 981.

75 Fâdil Salih, *Lemesâtün Beyâniyyeh*, s. 209.

76 Bkz. Kutup, Seyyit, *Fi Zilâl'l-Kur'ân*, XV, 391.

Soru cevapsız kalmakta ve sonra Yüce Allah kendisi cevaplamaktadır. **“Ama kaçıp kurtulacak yer bulmak ne mümkün!”** (75/11) O gün bir sığınak, bir koruyan bulunamaz. Yüce Allah'ın hükmünden, ezici pençesinden ve yakaya yapışmasından kurtuluş yoktur. Dönülecek, durulacak tek yer O'nun huzurudur, başka bir varılacak konaklanacak yer bulunamaz⁷⁷.

“O gün son durak sadece Rabbinin huzurudur.” (75/12) Kaçmak kurtulmak bir yere sığınmak isteyenler olacak ancak o gün bütün yolların sonu zorunlu istikametle Allah'a, onun huzuruna çıkacak. Varılacak tek merci, melce o olacak. Ayette **“Rabb”** kelimesinin tercih edilmesi de son derece yerindedir. Zira **“Rabb”** sözcüğünün anlamı, sahip (malik), efendi (seyyit), müdebbir, terbiye eden (mürebbi), işleri düzenleyen (kayyim), nimet veren(mün'im)dir. Bir şeyin Rabb'i onun sahibi ve ona sahip çıkana demektir⁷⁸. Birisine sığınmak isteyen kimse, her şeyden önce kendisine nimetlerde, ihsanlarda bulunan, işlerini düzenleyen efendisine, sahibine koşmaz mı? Dolayısıyla burası için Rabb sözcüğünden daha uygun bir sözcük olamazdı.

“Müstagar” sözcüğünün seçimi de çok ince bir tercih sonucudur. Nitekim **“müstagar”** sözcüğünde hem mastar hem ismi zaman, hem de ismi mekân anlamı bulunmaktadır ve ayette bütün bu anlamlara yorumlanması mümkündür.

Mastar anlamında yorumu, **“O gün Allah'tan başkasının huzuruna varıp kalma imkânı yoktur, sadece Allah'ın huzuruna varılacaktır”** olur. Nitekim bu anlamda olmak üzeredir ki Cenâb-ı Hak, **“Ve şüphe yok ki son varılacak durak, Rabbinin huzurudur”**⁷⁹ buyurmuştur. Şu şekilde yorumlamak da mümkündür: O gün her kim olursa olsun kulların sığınma kararı ancak yüce Allah'adır. Ondan kaçmak isteyenler de o gün ondan başka sığınacak hiçbir sığınak bulamazlar. Son karar ona veya onun emrine varılmaktır.

İsm-i mekân anlamlarında yorumu ise, **“o gün insanların varacakları karargâh cennet mi yoksa cehennem mi? bunu belirlemek Rabb'ına aittir”**⁸⁰.

Nitekim Keşşâf'ta bu ayetin açıklamasında şu açıklamaya yer verilmiştir: **“müstegar, mastar olarak (değerlendirilirse) anlam, “o gün kullar Allah'tan başkasının huzuruna varamazlar, gidemezler”**

77 Bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 195; Kutup, Seyyit, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, XV, 391.

78 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 399; Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 466.

79 Necm, 53/42.

80 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 195.

veya "bugün hükümlerlik kimin?!"⁸¹ ayetinde olduğu gibi o gün kulların yaptıklarının hükmü sadece Allah'a aittir, bu hükmü Allah'tan başkası veremez" olur. Müstakar, ism-i mekân olarak değerlendirilirse anlam, "o gün kulların varacakları yerin cennet mi cehennem mi olacağı Allah'a aittir" olur.⁸²

Bahru'l-Muhî'te ise aynı ayetin açıklamasında şu açıklama yer almaktadır; "müstagar, mastar veya ism-i mekân anlamına gelmektedir. Ayetin anlamı, "o gün kulların varacakları yerin cennet mi yoksa cehennem mi olacağı onun meşiyetine, takdirine bağlıdır. O gün kulları amellerine; yaptığı ve yapmadığı şeylere göre cennete veya cehenneme koymak tamamen O'nun meşiyetine bağlıdır."⁸³

Bu sözcük aynı zamanda ism-i zaman anlamına da gelmektedir. Bu durumda "o gün mahlûkatın birbirinden ayrılma ve varacakları yere, cennete veya cehenneme götürülme zamanı, Allah'ın takdirine ve meşiyetine bağlıdır" anlamına gelmektedir. Nitekim o gün onlar Allah'ın takdir ettiği kadar orada kalacaklar. Sonra onların "müstagar"larına yani yolun sonuna, varacakları son durak olan huzura gitmelerine, Rabbin divanına çıkmalarına hükmolunacak.

Böylece tercih edilen "müstagar" kelimesi, hem bu üç anlamı da deruhte etmekte hem de öncesinde ve sonrasındaki ayetlerin fasillarıyla uyum/ahenk bozulmamış olmaktadır. "Müstagar" sözcüğünün yerine konabilecek bir başka sözcüğün, bütün bu anlamları ve incelikleri ifade etmesi hemen hemen mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla burada kullanılacak en uygun sözcüğün bu olduğu gayet net bir şekilde ortadadır.

13. Ayetin Sure'nin Başıyla İlişkisi

"O gün insana, yapıp yapmadığı her şey bir bir haber verilir" (75/13) ayetinde geçen "bimâ gaddeme ve ahhar/yapıp yapmadığı her şey" deyimi, işlemiş olduğu iyilikler ve kötülüklerle yapmadığı iyilik ve kötülükleri⁸⁴; yaptıklarıyla erteledikleri, ihmal ettikleri; işlediği günahlarla ihmal ettiği vazifeleri, sevapları; yapmakta acele ettikleriyle yapmakta geciktikleri vb." anlamlara gelmektedir⁸⁵.

Ayetin, Sure'nin başında geçen nefs-i levvâmeyle, başka bir ifadeyle nefsin kendini kınayıp durmasına sebep olan iki hususla;

81 Mü'min, 40/16.

82 Zemahşeri, *el-Keşşâf*, IV, 191.

83 Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhî't*, X, 347.

84 Bkz. Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, VI, 490.

85 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 195; Vâhîdî, *el-Vasî't*, IV, 392.

acele etme ve gecikme hususuyla ilişkisi vardır. Zira insan ya yapmaması gereken şeyi yapar ve bundan dolayı kendini kınar ki, bu “**bimâ gaddeme**” yani yapmakta acele ettiği şeyler grubuna girer. Ya da yapması gereken şeyi yapmaz ve bu sebeple kendisini suçlar ki, bu da “**bimâ ...ahhara**” yani yapmakta gecikip ihmal ettiği şeyler kısmına girer.

O güne ilişkin anlatılan her şeyin hızlılığı ve kısalığı dikkat çekmektedir. Ayetler, duraklar, müziğin havası ve ritmi, gözlerimizin önünde yıldırım hızı ile akıp giden görüntüler, hatta hesap görme işlemi bile son derece çabuk ve kısadır; “**O gün insana, yapıp yapmadığı her şey bir bir haber verilir.**” İşte böyle, son derece çabuk ve özet. Bu çabukluk, kıyameti çok uzak gören ve hesap vermeyi hafife alan kâfirlerin tutumlarına uygun düşen bir karşılıktır⁸⁶.

13. Ayetin 14. Ayetle İlişkisi

Yüce Allah “**O gün insana, yapıp yapmadığı her şey bir bir haber verilir**” (75/13) buyurmuş. Peşinden de, aslında insana bunları başkasının haber vermesine ve hatırlatmasına bile gerek yok, zaten o, neler yapıp ettiğini herkesten iyi bilmektedir ve bizzat onun nefsi, vicdanı kendi aleyhinde şahitlik edecektir anlamında “**Aslında inkârcı insan, ...kendi özünü herkesten daha iyi bilir**” (75/14) demiştir⁸⁷.

14. Ayetin Sure'nin Başlangıcıyla İlişkisi

Yüce Allah kıyametin farklı durumlarından bahsettikten sonra “**Aslında inkârcı insan, ...kendi özünü herkesten daha iyi bilir**” (75/14) buyurarak tekrar nefse dönmüştür. Bu da bize Sure'nin başındaki, kıyamet günüyle nefs-i levvâmenin yan yana zikredilmesini anımsatmaktadır. Ayet, “**inkârcı insan, ne kadar gizlemeye çalışsa da, yaptıklarına bahaneler uydursa da, özürler dilese de, ben hiçbir şey yapmadım diye deliller getirse de kendisini, kendi nefsinin gerçek yüzünü herkesten daha iyi bilir ve kendi aleyhinde en büyük şahit yine kendisidir. Yaptığı bütün fiil ve hareketlerine kendi vicdanında kendisi tanıklık eder**”⁸⁸ anlamındadır.

14. Ayetle 16. Ayetin Birbirleriyle ve Sureyle İlişkisi

Yüce Allah Sure'nin baş kısmında nefs-i levvâme'ye dolaylı yemin etmiştir. Nefs-i levvâmenin en belirgin özelliği, işlerinde aceleci davranması ve sonunda da yaptığı şeylere pişmanlık duyması ve kendini suçlamaya başlamasıdır. “**Aslında inkârcı insan,**

86 Kutup, Seyyit, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, XV, 392.

87 Bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 195.

88 Bkz. Bikâî, *Nazmu'd-Düerer*, XXI, 96; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 5479.

...kendi özünü herkesten daha iyi bilir" (75/14) ayetiyle önce nefis konu edilmiş, "Cebrail Kur'ân'ı daha bitirmeden bir an önce ezberleme düşüncesiyle onu tekrar etmeye çalışma" (75/16) ayetiyle ardından "lite'celebih" ifadesiyle aceleciliğinden bahsedilmiştir. Dolayısıyla ilişki açıktır.

16-19. Ayetler Grubunun Önceki Ve Sonraki Ayetlerle İlişkisi

"Cebrail Kur'ân'ı daha bitirmeden bir an önce ezberleme düşüncesiyle onu tekrar etmeye çalışma. Çünkü onu senin kalbine yerleştirmek ve gerektiğinde okutturmak hiç kuşkusuz bizim işimizdir. Öyleyse biz onu Cebrail'e okuttuğumuz zaman, sen sadece onun okunuşunu dinle. Ayrıca onu açıklamak da kuşkusuz bizim işimizdir." (75/16-19) ayetlerdeki zamirlerinin hangi ismin yerini tuttuğu ve hitabın kime olduğu açık değildir. Bundan dolayıdır ki, bu ayetler grubunun yorumu ve önceki ayetlerle ve Sure'yle ilişkisi hakkında birçok yorum yapılmıştır. Bu yorumlardan en çok kabul göreni şöyledir:

Bu ayetler bir ara cümledir. Söz arasında Hz. Peygamber muhatap alınarak⁸⁹ söylenilmektedir. Giriş bölümünde de izah ettiğimiz gibi, vahyin ilk dönemlerinde Hz. Peygamber henüz alışkın olmadığı için vahiy gelip Cebrail ona okumaya başlayınca "hepsini aklımda nasıl tutacağım" diye korkuya ve endişeye kapılmıştı. Bu yüzden onu dinlerken ezberlemeye çalışıyordu. Aynı durum, bu ayetleri okuduğunda da olunca Hz. Peygamber'e; "Vahiy geldiği zaman onu hemen ezberlemeye çalışma, sadece dikkatle dinle, onu sana ezberletmek ve doğru bir şekilde okutmak bize düşer. Bu ayetlerden hiçbir kelimeyi unutmuyacağından ve yanlış okumaya-

89 Gelen rivayetlerden dolayı genel görüş hitabın Peygamber'e olduğudur. Hakkında rivayet olmadığı halde muhtemel olan diğer görüşe göre bu hitap Hz. Peygamber'e yapılmış bir hitap değildir. Tam aksine bu, "O gün insana, yapıp yapmadığı her şey bir haber verilir" (75/13) ifadesindeki "insan"a yöneltilmiş bir hitaptır. Dolayısıyla bu, o insana, fiillerinin kötü olduğu haber verildiğinde söylenmiş bir sözdür. Zira ona, kitabı (amel defteri) gösterilerek, "Oku bakalım amel defterini! Bugün hesap görücü olarak, sen kendine yeter sin!" (İsrâ, 17/14) denilecek, o da okumaya başladığında, dili, korkunun dehşetinden ve hızlı okumasından dolayı kekeleyecek de, bunun üzerine ona, "mazeret yetiştirmek için boşuna ağzını açma. Hiç kuşkun olmasın ki işlediğin amelleri, senin aleyhine olarak bir araya getirmek ve onları sana okumak bize ait, bizim sorumluluğumuzda bir iştir. Öyleyse, biz onları sana okuduğumuzda, kafanı ver ve neler okuduğunu iyi dinle ve kabul et. Eğer bir itirazın olursa açıklamasını yapmak ve sonra da insanın durumunu ve cezasının ne olduğunu açıklamak yine bize aittir" denilecek. Bu yoruma göre ayet, o kimse için, dünyada müthiş tehdit, ahirette de büyük bir korkutma amacı taşımaktadır. (Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, XXX, 197; Suyûti, *el-İtkân*; II, 141.) Bu görüşe göre öncesindeki ayetlerle ilişkisi hiçbir yoruma ihtiyaç duymayacak kadar açıktır. Birçok meal yazarı tarafından kabul görmesinin nedeni de bu olsa gerekir.

cağından emin ol" denmiştir. Bu yol göstermeden sonra asıl konuya yeniden dönüş yapılmıştır. Bu cümlelerin arka planını bilmeyen bir kimse, bunun anlamsız ve ilgisiz olduğunu düşünebilir. Ama arka planı göz önünde tutulduğunda herhangi bir kopukluk olmadığı anlaşılır⁹⁰. Bu tıpkı bir öğretmenin, ders esnasında öğrencilerinin dikkatlerinin başka yere kaymış olduğunu gördüğünde, birdenbire dersi bırakarak öğrencilere; "söylediklerime dikkat edin" demesi ve daha sonra esas konuya devam etmesi gibidir. Eğer bu ders notları baştan sona yayınlanacak olsa bu hadiseden haberi olmayanlar için aradaki bu cümle garip gelebilir. Ama olayı bilen, bu cümleden rahatsız olmaz. Bu ders notlarının, öğretmenin derste anlattıklarının bir eksiklik veya fazlalık olmadan olduğu gibi aktarıldığını bilir⁹¹.

Bu ara cümle olan ayetlerin öncesindeki ve sonrasındaki ayetlerle ilişkisi hakkında şu yorumları yapabiliriz:

a- Yüce Allah kıyameti ve öldükten sonra dirilişi ayetlerinden ve mucizelerinden yüz çevirerek inkâr eden kimseden ve onu buna sevk eden şeyin bütün düşüncesinin fıskı fücür olması ve Allah'tan gelen hiçbir mesaja aldirmaması olduğunu açıkladıktan sonra tam tersi durumu, kendi ayetlerini öğrenme, ezberleme, kavrama, üzerinde düşünme ve inkârcılara tebliğ etme konusunda olağanüstü bir gayret sarf eden kimsenin durumunu dile getirmiştir. Böylece, ayetleri konusunda vurdumduymaz olan kimseyle gayet duyarlı olan kimse arasındaki farka dikkat çekilmiştir⁹².

b- 16-19. ayetler grubundan önceki ayetlerde acil, peşin olanı tercih, 16-19. ayetler grubundaki ayetlerde dini konularda olsa acelecilik yerilmiş ve sonraki gruptaki ayetlerde ise acil olanı tercih edenlerin hazin sonu anlatılmıştır.

c- 16-19. ayetler grubundan önceki (3-15) ayetlerde ilahî görevlerin yükümlülüğünden kaçış sebeplerinden biri zikredildi. Bu

90 Nitekim kimi müfessirler Kıyamet Suresi'nin bu ayetleriyle öncesi ve sonrası arasında ilişki kurmanın zorluğundan hatta imkânsızlığından bahsetmiş, Rafiziler gibi kimi mezhep mensupları ise daha ileri giderek bu ayetlerin Kur'an'ın tahrif edildiğinin belgesi olduğunu iddia edebilmişlerdir. Bu iddianın, Kur'an'ın belagat ve üslubunun boyutlarını takdir edememekten kaynaklandığı aşikârdır. (Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, XXX, 196 ; Suyûtî, *el-İtkân*; II, 141; Ateş, *Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, X, 176-177.)

91 Bkz. Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, XXX, 196; Mevdüdi, *Tefhimu'l Kur'an*, VI, 491.

92 Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, X, 350; Merağî, *Tefsiru'l-Merağî*, X, 150. Bunun dışında şu şekilde yorum da yapılmıştır: Yüce Allah, "Gel gör ki inkarcı insan, isyana devam etmek ister ..." (75/5) ayetiyle kâfirlerin peşin elde edilen (acil olan) dünya zevklerine meyledip fıskı fücurlarını sürdürmek istediklerini belirtmişti. Bu ayetlerde de dini konular dâhil acele etmenin iyi bir şey olmadığına işaret etmiş ve daha sonra da "Ey inkârcılar! Gerçek şu ki, siz bu peşin dünya hayatına çok düşkünsünüz" (75/20) buyurmuştur. (Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, XXX, 197)

gruptan sonraki (20-25) ayetlerde de bu kaçışın diğer sebebi zikredildi. Aradaki 16-19. ayetler grubunda ise ilahî görevlerle yükümlülüğün kaynağı olan kitaptan, yani Kur'ân'dan söz edildi.

d- 16-19. ayetler grubundan önceki (3-15) ayetlerde ahiret günü açıklandı. Bu gruptan sonraki (20-25) ayetlerde inanmayanların o günkü halleri belirtildi. 16-19. ayetler grubunda ise uyulduğu takdirde kurtuluş ve ikrama, yüz çevrildiği takdirde helak ve aşağılanmaya götüren yolu açıklayan kitaptan bahsedildi.

e- Üçüncü grup (20-25) ayetlerden sonra inkarcıya ölümün gelişinden bahseden (26-40) ayetler grubu gelir. Burada bahsedilen an dünyadan ahirete geçiş anıdır. Anlatımın bu sırayla gelişi, dünyayı ahirete tercih eden, ilahî görevlerin yükümlülüğünden kaçan insana, gafiller, şaşkınlık ve günahkârlara en büyük vaiz olan ölümü hatırlatma gayesine yöneliktir. İşte böylece sure, Allah'ın emrini yerine getirme ve ahiret için çalışma konusunda gayrete getirmek amacıyla en üst seviyede öğüt vermekte, insana ahireti, Kur'ân'ı ve ölümü hatırlatmaktadır⁹³.

20. Ayetle 21. Ayet Arasındaki İlişki

İnsan bir şeyi çok sevince ve isteyince ona düşkün olur, onu her şeye tercih eder ve ondan başka bir şey görmez olur. Dolayısıyla onun alternatifi olan şeyi ihmal eder, onu hiç aklına getirmeyip ve ondan yüz çevirir. Aralarında sebep sonuç ilişkisi bulunan "Ey inkârcılar! Gerçek şu ki, siz bu peşin dünya hayatına çok düşkünsünüz, bu yüzden öteki dünyayı hiç düşünmüyorsunuz!" (75/20-21) ayetleri bunu anlatmaktadır.

20-21. Ayetlerle 16. Ayet Arasındaki İlişki

"Ey inkârcılar! Gerçek şu ki, siz bu peşin dünya hayatına çok düşkünsünüz, bu yüzden öteki dünyayı hiç düşünmüyorsunuz!" (75/20-21) ayetlerinin, önceki "Cebrail Kur'ân'ı daha bitirmeden bir an önce ezberleme düşüncesiyle onu tekrar etmeye çalışma" (75/16) ayetiyle ilgisi açıktır. Her ikisi de aceleciliği ve aceleciliği tercihi yermektedir. Birisinde Hz. Peygamber sabırsızlık edip bir an önce ezberlemek düşüncesiyle Cebrail tamamlamadan, okunan vahyi tekrar etmeye çalıştığı için. Diğerinde ise, inkârcı insan, aceleci davranıp peşin olan lezzeti ahirete tercih ettiği için.

Böylece "Acelecilik insanın mayasında vardır"⁹⁴ ayetinden de anlaşıldığı üzere aceleciliğin, Peygamber dâhil bütün insanların

93 Saïd Havva, *El-Esâs fi't-Tefsir*, XV, 470-471.

94 Enbiya, 21/37.

hamurunda bulunduğuna işaret edilmiş olmaktadır. Her iki ayette de anlatılmak istenen konu insanın bu tabiatıdır.

20-21. Ayetlerle Nefs-i Levvâme Arasındaki İlişki

“Ey inkârcılar! Gerçek şu ki, siz bu peşin dünya hayatına çok düşkünsünüz, bu yüzden öteki dünyayı hiç düşünmüyorsunuz!” (75/20-21) ayetlerinin aynı zamanda, Sure'nin üzerine bina edildiği nefs-i levvâmeyle de sıkı ilişkisi söz konusudur. Daha önce de belirttiğimiz gibi kişi iki sebepten dolayı pişmanlık duyar, kendini kınar. Ya aceleci davranır, yapmaması gereken bir şeyi yapar ki, bu “Ey inkârcılar! Gerçek şu ki, siz bu peşin dünya hayatına çok düşkünsünüz,” ayetinde vurgulanan şeydir. Ya da yapması gereken bir şeyi, ihmal eder yapmaz, bu da “Bu yüzden öteki dünyayı hiç düşünmüyorsunuz!” ayetiyle vurgulanan şeydir. Kendini kınamak ve ayıplamak için bu kadar çok sebebi olan bir nefsi, nefs-i levvâme olarak adlandırmak çok yerindedir.

20-21. Ayetlerle 5. Ayet Arasındaki İlişki

“Ey inkârcılar! Gerçek şu ki, siz bu peşin dünya hayatına çok düşkünsünüz, bu yüzden öteki dünyayı hiç düşünmüyorsunuz!” (75/20-21) ayetlerinde hitabın müşriklere olduğu söylenmiştir. Bu durumda ayetlerin 5. “Gel gör ki inkârcı insan, isyana devam etmek ister de” ayetiyle ilişkisi şöyledir: Ara cümleden sonra önceki konuya kaldığı yerden devam edilmektedir. “Ey inkârcılar! Gerçek şu ki”nin anlamı şudur: Sizin kıyameti inkâr etmenizin asıl sebebi bu kâinatın yaratıcısının kıyameti gerçekleştirmeye ve ölümden sonra sizleri diriltmeye kadir olmadığını zannetmenizden dolayı değildir. Asıl sebep dünyayı ahirete tercih etmenizdir. Bu ahireti inkârın ikinci sebebidir. Birincisi 5. ayette açıklandığı üzere insanın fıskı fücür için serbestlik isteği ve eğer ahirete inanırsa ahlakî kayıtlarla kayıtlanacağı bu yüzden de şehvî arzularının ona ahireti inkâr konusunda baskı yaptığı ve daha sonra bir takım akli deliller öne sürerek bu inkârı gayet mantıklı göstermeye çalıştığı söylenilmekteydi. Burada ise ikinci sebep olarak ahireti inkâr edenlerin dar ufuklu ve kısır görüşlü, fani dünyaya aldanıp gününü gün eden, yarını düşünmeyen kimseler oldukları ifade edilmektedir. Ahirette kendilerinin neler elde edecekleri ve nelerden mahrum kalacakları hususuna hiç önem vermiyor, hep bu dünyanın lezzet ve faydaları için çalışmak gerektiğine inanıyorlar. Peşin alış veriş istiyorlar. Ahiret gibi uzak bir olay için bugünkü karlarından vazgeçmek istemiyorlar⁹⁵.

95 Mevdüdi, *Tefhimu'l Kur'ân*, VI, 494.

Ayrıca “Ey inkârcılar! Gerçek şu ki, siz bu peşin dünya hayatına çok düşkünsünüz,” ayetinde de Sure'nin geneline hâkim olan acelecilik havasını hissetmekteyiz. Bu anlamda da 5. ayetle güçlü bir ilişkisi vardır. Nitekim 5. ayet, özellikle nefsi levvâmenin “acelecilik, peşincilik” gibi pişman olmasına ve kendisini kınamasına sebep olacak özelliklerine dikkat çekmektedir. Zira ayette anlatılmak istenen, acil/peşin olan dünya lezzetlerini tercih eden, önceleyen insanın isyanda acele edip tövbeyi ötelediği, tövbeye bir türlü yanaşmadığı ve ölümlü yüz yüze gelinceye kadar isyana devam edip nefsi arzularının peşinde koştuğu, hevasına esir olup tulü emele kapıldığı, geçici dünya hayatına aldanıp ahireti dikkate almadığı ve sonunda kendini kınamaktan, suçlamaktan kurtulamadığıdır. Ayet, isyana devam etme arzusunun acil/peşin olan dünya lezzetlerini tercihten, başka bir ifadeyle peşincilikten kaynaklandığına işaret etmektedir.

Bu ayetlerde lafız anlam uyumu açısından dikkati çeken özellik, dünyanın “âcile” diye adlandırılmasıdır. Bu sözcük, az harfli oluşuyla dünya hayatının kısalığını ve çabuk gelip geçtiğini anlatmasının yanı sıra -ki burada verilmek istenen asıl mesaj budur- bu sözcükle daha önce sunulan ahiret tablosu arasında, ayrıca yine bu sözcük ile yüce Allah'ın, 16. ayette Peygamberimize yönelik “Ey Muhammed, Cebrail sana Kur'ân'ı okurken acele edip onun söylediklerini tekrarlama, bu amaçla dilini hareket ettirip durma” biçimindeki buyruk arasında bariz bir ahenk vardır. Çünkü bu buyrukte yer alan “hareket ettirmek” ve “acele etmek” kavramları dünya hayatında insanın özelliğini simgeleyen başlıca eylemlerdir. Hislerde ortaya konan bu ahenk, Kur'ân ifadesinin aksettirdiği letafet ve inceliklerden birisidir⁹⁶.

22-25. Ayetlerin Önceki Ayetlerle Ve Sure'nin Başlangıcıyla İlişkisi

Yüce Allah, insanlara nefislerinin iç yüzünü tanıtip, onlarda egemen olan dünya sevgisine, dünyaya dalıp ahireti göz ardı etme ya da yeterince umursamama gafletine parmak basmıştır. Daha sonra ise, kıyamet sahnelerini sunmuş⁹⁷ ve orada insanların itaatkârlar ve isyankârlar, bahtiyar ve bedbaht olmak üzere iki sınıfa ayrılacaklarını anlatmış ve oradaki durumlarını ve varacakları yeri olağanüstü bir üslupla gözler önüne sermiştir. Birincisi, ahireti tercih eden ve ona hazırlık yapan, onun için çalışan, diğeri ise geçici dünya lezzetlerini tercih edip dünyaya aldanan, heva ve hevesinin esiri olan sınıftır. Dolayısıyla “O gün kimi yüzler Rablerini te-

96 Bkz. Kutup, Seyyit, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, XV, 393.

97 Bkz. Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, X, 350; Kutup, Seyyit, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, XV, 393.

maşa edip sevinçten parlar ve kimi yüzler de o gün asıktır. Zira hep başlarına dehşet bir felaketin geleceği korkusu ve endişesi içinde kıvranır dururlar" (75/22-25) ayetleri, Sure'nin başlangıcında yemine konu edilen kıyametle son derece irtibatlıdır. Çünkü insanlar bu iki sınıfa, kıyamette ayrılacaklar belki de kıyametin koparılacak olmasının asıl nedeni, bu iki sınıfın ortaya çıkarılmasıdır denebilir.

Ayetlerde ilk önce bahtiyar sınıf anlatılmıştır. Kıyamet gününde bahtiyar ve mutlu kimselerin yüzü parlak, güzel ve aydınlıktır. Bu durum, erdikleri nimetlerin alâmeti ve bu nimetlerden, tattıkları sevinçten ileri gelmektedir. Nitekim Yüce Allah mealen şöyle buyurmuştur: "Yüzlerinde, cennet nimetlerinin verdiği sevinç ve mutluluğu okursun."⁹⁸ O yüzler Rablerinin azametini bakar ve O'nun cemaline hayran olurlar. Cennet ehli için nimetlerin en büyüğü Yüce Allah'ı görme ve perdesiz olarak O'nun mübarek cemalini seyretme şerefine nail olmaktır⁹⁹.

"Rablerini temaşa edip" ayetinde "Rab" sözcüğünün seçilmesinin de hikmeti vardır. Ayetteki "Rab" sözcüğü, bağlam için en uygun sözcüktür diyebiliriz. Zira bahtiyarlar, daha önce hiç görmedikleri Rablerine yani dünya ve ahiretteki velinimetlerine, kendilerini besleyip büyüten, doğru yolu gösteren ve ona ileten efendilerine, mürebbilerine bakacaklar. Dikkat edilirse Sure'de Allah'ın "Rab" isminden başka bir isim de geçmemektedir.

Yüce Allah daha sonra bedbaht olan sınıfı anlatmaktadır: "Ve kimi yüzler de o gün asıktır. Zira hep başlarına dehşet bir felaketin geleceği korkusu ve endişesi içinde kıvranır dururlar" Yüzler de vardır ki kıyamet gününde son derece ekşi ve buruşuk, asık ve donuktur. Bu yüzler kara ve mutsuzdurlar. Ona nazar etmeye ve huzuruna çıkmaya yüzleri yoktur. Yüce Allah'ı görmekten, hatta böyle bir umudu taşımaktan çok uzaktırlar. Bunlar, cehennemlik bedbahtların yüzleridir. Kendilerinin mahvolacaklarını sezerler. Çünkü kurtuluş umutları iyice azalmıştır. Ve her an ağır ve bel bükücü, omurga kırıcı, ezici, altından kalkılamayacak bir

98 Mutaffifin, 83/24.

99 Bkz. Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyî'l-Kur'ân*, Beyrut 1988, XIV, 191-192; Bikâî, *Nazmu'd-Dürrer*, XXI, 105; Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, (çev: Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz) İstanbul 2003, VII, 124; Ateş, Süleyman, *Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, X, 179-180. Müfessirlerden bazıları bunu "intizar" anlamında mecaz olarak almışlardır. Onlara göre bir kimseye bakışlarını çevirmek demek ondan bir şeyler ummak ve ondan bir karar, emir, bir ihsan, ödül beklemek demektir. Nitekim kör bir insan bile "ben ona gözlerimi diktim" diyebilmektedir. "Filanın bana ne yapacağına bakıyorum" ifadesinin anlamı da "bana yapacaklarını bekliyorum" demektir. (Bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 201; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, X, 350; Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, VI, 495.)

felaketle¹⁰⁰ karşılaşmanın kaygılı beklentisi içinde endişeli, hüznü, karamsar ve gergin mimiklidirler¹⁰¹. Bu, bir önce vasfedilen sınıfın karşıtı sınıftır. Bunlar geçici dünyayı ebediyet yurdu ahirete tercih eden, günah ve isyanda devam etmek isteyen ve sonunda pişman olup kendini kınayıp duran sınıftır. Böylece bu ayetlerin Sure'nin başında yemine konu olan nefs-i levvâmeyle de ilişkisi açıktır.

26-30. Ayetlerin Sure'yle İlişkisi

Yüce Allah, insanın Sure'nin başında yemine konu olan büyük kıyametin çarpıcı ve dehşetamiz sahnelerini, bahtiyarların ve bedbahtların durumlarını, orada nasıl bir durumla karşılaşacaklarını, başlarına nelerin geleceğini açıkladıktan sonra, dünyanın sonunun kaçınılmaz olduğunu, küçük kıyamet olan ölümün acılarını yudumlamakla hayata veda etmenin kesin olduğunu açıklamaktadır. Çünkü ölüm ahiret duraklarının ilkidir. İnkârcı insan ahirete inanmasa bile ölümden, ölümün acılarını yudumlayıp ağır musibetlerine katlanmaktan kendisini kurtarması imkânsızdır¹⁰².

Cenabı Hak, canın tenden ayrıldığı o hali anlatmak üzere “**Ey inkârcılar, artık aklınızı başınıza alın! Zira can boşaza dayandığında ...**” (75/26) buyurmuştur. “Cennetlik ve cehennemliklerin ahiretteki bahtiyarlık ve bedbahtlıklarını anladığına, ahiretin dünya ile kıyas edilemeyeceğini öğrendiğine göre aklını başına al, dünyayı ahirete tercih etmekten vazgeç ve gelip çattığında dünyadan ayrılacağı ve ebedi olarak ahirete intikal edeceğin ölüm vaktini hatırlayarak kendine gel!” denilmek istemiştir¹⁰³.

Can boşaza dayandığında ölüm hırıltısı gırtlığa kadar gelmiş ve son nefes verilmek üzere demektir. Bu sahne, ölüm adayı için koma sahnesi, gözleri faltaşı gibi açtıran, yuvalarından kaydıran çarpınma sahnesidir. O sırada ölüm adayının çevresini saran yakınları çarpınan ruhun ıstırabını dindirmek, onu geriye döndürmek için çare, son umutla bir çıkar yol aramaya koyulurlar, feryadı figan ederler¹⁰⁴. “**Ve etraftan “kurtaracak kimse yok mu?” denildiğinde**” (75/27) ayeti, bunu anlatmaktadır. Fakat bunların Allah'ın hükmüne karşı hiçbir faydası olmayacaktır. Can boşazına dayanan kimse, bir türlü kabullenmek ve inanmak istemese de artık bunun dünyadan, maldan, yakın ve dostlardan ayrılış vakti olduğunu anlayacaktır. “**Ve can veren insanın hayata veda edeceği korkusu içine iyice düştüğünde**” (75/28) ayeti bunu anlatmaktadır.

100 Vâhidî, el-Vasit, IV, 394-395; Bikâî, Nazmu'd-Dürer, XXI, 107.

101 Bkz. Kutup, Seyyit, Fi Zilâli'l-Kur'ân, XV, 396.

102 Vehbe Zuhaylî, Tefsirü'l-Münir, XV, 259-260

103 Bkz. Râzî, et-Tefsiru'l-Kebîr, XXX, 203; Vehbe Zuhaylî, Tefsirü'l-Münir, XV, 260.

104 Bkz. Kutup, Seyyit, Fi Zilâli'l-Kur'ân, XV, 397.

“Ve ölüm korkusuyla ayaklar birbirine dolaştığında” (75/29) ayeti ise, can çekişen kimsenin son nefes savaşı ve yaşadığı zorlukları ve koma halinin çarpıntılarını anlatmaktadır.

“İşte o gün sevk edilecek yer, sadece Rabbinin huzurudur” (75/30) ayeti, can tenden çıktığında her canlının çıkacağı yolculuğun son durağını anlatmaktadır. İşte o gün kulların sevk edilecekleri yer sadece Yüce Allah’ın huzurudur. İtaatkârlar da isyankârlar da aralarında hükmetmesi için kıyamet gününde O’nun huzurunda toplanırlar. Sonra ya cennete veya cehenneme sevk edilirler¹⁰⁵.

Yani o gün o kişi yakalanır, başka birine değil, ancak Rabbine sevk edilir. Hesabı görülmek, cezası verilmek üzere zorla ve itile kakıla onun huzuruna götürülür. Ahireti bırakıp da peşin olan dünyaya meyledenlerin dünyada varacakları son, budur. Ahireti tercih edenlerin kurtuluş ve sevgiliye kavuşma neşesiyle gülümsedikleri bu an, dünya sevgisine kapılan ruhlar için böyle elem verici bir ayrılık, sonsuz bir hicran, bitmez tükenmez bir sürgündür¹⁰⁶.

31-35. Ayetlerin Sure’yle İlişkisi

Yüce Allah inkârcı insanın son derece sıkıntılı, acı ve elemle dolu, hakikatin ta kendisi, kaçınılmaz sonla yüz yüze gelme sahnesini anlattıktan sonra haşrı ve neşri yalanlayan, dünyayı ahirete tercih eden, ilahî görevlerin yükümlülüğünden kaçan Allah’a karşı gelmekten sakınmayan ve böylece fırsatı kaçıran umursamaz inkârcı insanın dünyadaki davranışlarını, karakterini deşifre etmektedir¹⁰⁷. Bu adam ölüm ve sonrası için hiçbir hazırlık yapmamıştır. Tersine günah ve isyanla günlerini gün etmiş, oyun ve eğlenceyle ömrünü tüketmiş, malına mülküne ve yakınlarına güvenmiştir. O da yetmemiş isyan ve sapıklığıyla iftihar etmiş, küstahlıkta bulunmuştur¹⁰⁸. Bundan dolayı da tehdit ve bedduayı hak etmiştir: “Artık son pişmanlık fayda etmez; çünkü inkârcı insan dünyada ne hakikati kabul ederdi¹⁰⁹ ne de namaz kılardı. Tam aksine

105 Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, XVI, 253; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 193; Vehbe Zuhaylî, *Tefsirü’l-Münîr*, XV, 261. Ayetin anlamının, “Bunların sevkî, Allaha aittir, O’na havale edilmiştir” olduğunu söyleyenler de vardır. (Râzî, *et-Tefsiru’l-Kebîr*, XXX, 205)

106 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5485.

107 Bkz. Merağî, *Tefsiru’l-Merağî*, X, 154; Ateş, *Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, X, 182.

108 Bkz. Kutup, *Seyyit, Fî Zilâlî’l-Kur’ân*, XV, 397-398.

109 Tefsircilerin çoğu ayetteki “felâ saddega/ne hakikati kabul ederdi” ifadesinin, “iman etmek” manasına gelen “tasdik”ten geldiğini ifade etmişlerdir. Onlara göre “velâkin kezzebe/tam aksine hakkı yalan sayıp” ifadesi “felâ saddega” anlamına “ve tevellâ/ona sırtını dönerdi” ise, “velâ sallâ” namaz kılmama vb. itaatleri terk etme anlamına gelen farklı iki ifadedir. Aslında ikinci ayet, birinci ayette olumsuz üslupla anlatılanların olumlu bir üslupla yeniden vurgulanmasından başka bir şey değildir. Bazıları ise bu ifadeyi, “sada-

hakkı yalan sayıp ona sırtını dönerdi. Sonra da iyi bir şey yapmış gibi, çalımlı çalımlı kendi dost ve yakınlarının yanına varırdı. Yazık sana yazık! Yazık ki sana ne yazık!" (75/31-35)

Bu ayetler, "Ve ölüm korkusuyla ayaklar birbirine dolaştığında" (75/29) ayetinden sonra gelmiştir. Ayetlerde konu edilen olumsuz davranışların ve haberlerin anlatılması, ahirette gerçekleşecek ve ahiretin ahvalinden olan şeylerdir. Dolayısıyla "Kıyamet gününe ant olsun ki," (75/1) ayetiyle alakalıdır.

Ayetler aynı zamanda, kınamayı gerektiren şeyler açısından nefs-i levvâmeyle de irtibatlıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi nefs-i levvâme iki nedenden dolayı kendini kınamaktadır: Ya yapmaması gereken bir şeyi yapar, sonra da pişman olur ve kendini kınar, suçlar durur. Ya da terk etmemesi gereken bir şeyi terk eder, onun faydasından, sevabından mahrum olur, hayıflanır durur. Nefs, burada yalanlamayı ve yüz çevirmeyi gerçekleştirmiş "velâkin kezzebe vetevellâ" ve tasdiki, namazı yerine getirmemiştir "felâ saddega velâ sallâ". Her iki durumda da pişman olmuş ve bu pişmanlık, onun her iki açıdan kendini kınamasına, suçlamasına ve bunda da ileri gitmesine, mübalağa etmesine neden olmuştur.

Ayetler, "Gel gör ki inkârcı insan, isyana devam etmek ister de," (75/5) ayetiyle de ilişkilidir. Çünkü o yalanlamış ve yüz çevirmiştir. Heva ve heveslerine uymuş, günah ve isyanı sürdürmüştür.

"Dünyada ne hakikati kabul ederdi ne de namaz kılardı" ayeti, "Hani ne zamanmış kıyamet?!" diye sorar" (75/6) ayetiyle ilişkilidir. Çünkü o, kıyameti muhtemel görmediği için yalanlamış, tasdik etmemiş ve namazı kılmamıştır.

Ayetlerin "O gün insana, yapıp (kaddeme) yapmadığı (ahhare) her şey bir bir haber verilir" ayetiyle de irtibatı söz konusudur. O, yalanlamayı, yüz çevirmeyi yapmış (kaddeme), tasdiki ve namazı yerine getirmemiştir (ahhare).

"Dünyada ne hakikati kabul ederdi ..." ifadesi, "Aslında inkârcı insan, yaptıklarına türlü türlü mazeretler uydurmaya

ka"dan geldiğini söyleyerek "sadaka vermedi" diye tefsir etmişlerdir. Onlara göre bu yorumda daha ziyade bir mana vardır. "Ne hakikati kabul ederdi" tefsirine göre, biraz sonra gelecek olan "velâkin kezzebe/tam aksine hakkı yalan sayıp" sözü sade bir tekit (vurgu) gibi kalmış olacağından ve tekrar sayılacağından bu mana daha isabetlidir. Ayrıca bu yorum, bir önceki surede geçen "Biz namaz kılanlardan değildik, fakirlere yemek yedirmezdik." (Müddessir, 74/43-44) ayetlerine de uygun düşmektedir (Bkz. Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhit*, X, 353; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 5486) ve Kur'ân'da genellikle namaz zekâtla beraber zikredilmektedir. Bu yorumla tekrardan da kaçınılmış olmaktadır. (Ateş, *Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, X, 182)

çalışsa da kendi özünü herkesten daha iyi bilir” ayetiyle irtibatlıdır. Zira tasdik, inanç işidir ve Allah’tan başkasının muttali olamayacağı içsel bir duygudur. Bu anlamda insan, kendi nefsinde/özünde olanı başkalarından daha çok bilir (**basîrah**).

Ayrıca iman, kalple tasdik, dille ikrar, azalarla ameldir. O kalbiyle tasdik etmemiştir **“felâ saddega/ne hakikati kabul ederdi”**, diliyle yalanlamıştır **“ve lâkin kezzebe/tam aksine hakkı yalan sayıp”** ve azalarıyla da amel etmemiştir **“ve tevellâ/ona sırtını dönerdi”**. Böylece iman gerçeğiyle hiçbir şekilde ilişkisi kalmamıştır.

“Namaz kılmamak ve yüz çevirmek” ile **“mazeretler uydurmak”** arasında da bir ilişki vardır. Zira kıyamette bu yaptıklarından sorulacak o da, sudan mazeretler ileri sürerek kendini savunmaya çalışacak.

“Ne hakikati kabul ederdi” ve **“tam aksine hakkı yalan sayıp”** ifadeleriyle, **“Ne o, yoksa inkarcı insan bir gün kendisini diriltip kemiklerini yeniden bir araya getiremeyeceğimizi mi sanıyor?!”** ifadesi arasında bir münasebet bulunmaktadır. Çünkü o iman etmemiştir ve öldükten sonra dirilmeye, ahirete iman etmek, iman esaslarının en önemlilerindedir.

“Artık son pişmanlık fayda etmez; çünkü inkârcı insan dünyada ne hakikati kabul ederdi ne de namaz kılardı. Tam aksine hakkı yalan sayıp ona sırtını dönerdi” (75/30-32) ayetleriyle, **“Ey inkarcılar! Gerçek şu ki, siz bu peşin dünya hayatına çok düşkünsünüz, bu yüzden öteki dünyayı hiç düşünmüyorsunuz!”** (75/20) ayetleri arasında bir irtibat bulunmaktadır. Zira o, geçici dünya zevklerine aldandığı içindir ki, ahireti yalanlamış (kezzebe), ondan yüz çevirmiş (tevellâ) ve onu terk etmiştir.

30-32. ayetlerle **“O gün kimi yüzler Rablerini temaşa edip sevinçten parlarken kimi yüzler de o gün asıktır”** (75/22-24) ayetleri arasında da ilişkisi söz konusudur. Çünkü o, eğer tasdik etmiş ve namaz kılmış olsaydı yüzü ak ve mutlu olanlardan olacaktı. Yalanladığı ve yüz çevirdiği için yüzü asık ve mutsuz olanlardan oldu.

“Sonra da iyi bir şey yapmış gibi, çalımlı çalımlı kendi dost ve yakınlarının yanına varırdı” (75/33) ayetinin, **“Zira hep başlarına dehşet bir felaketin geleceği korkusu ve endişesi içinde kıvrılır dururlar”** (75/25) ayetiyle ilişkilidir. **“Fâgırah”** daha önceden de belirttiğimiz gibi insanın belini büken, pestilini çıkararak, altından kalkılmayan dehşet bir felakettir. İşte böyle, gerine gerine, böbürlene böbürlene, kurula kurula, çalım

sata sata, hava ata ata yürüyen kimse, bunun cezasını bel bükten, bel kıran, ezici bir azapla, felaketle cezalandırılarak görecektir. Hareket edemez, yerinden oynayamaz, kıpırdayamaz hale gelecektir. Burada ceza, işlenen suçla aynı cinstendir ve suç ceza benzerliği vardır. Çalım atmak için sağa sola kıvrılan bel, felaketin ağırlığıyla iki büküm olacak, büküm büküm bükülecek, kımıldayamaz hale gelecektir. Böyle bir kimse için verilecek en uygun ceza budur. Bunun yerine "başlarına felaketin geleceği" anlamında mesela "تصيبة" veya "تحلّ به كارثة أو قارعة" denilseydi, bu derece güzel, bu derece münasip, bir biriyle insicamlı olmazdı. Zira bütün bu ifadelerde, onun işlediği böbürlenme, çalımlı çalımlı yürüme suçuna denk bir ceza örneği, aynıyla karşılık vermek yoktur.

33. Ayetle 25. ayetin ilişkisi hakkında söylenenler 33. ayetle "Ve ölüm korkusuyla ayaklar birbirine dolaştığında" (75/29) ayet arasındaki ilişki için de geçerlidir. Zira çalım atmak için sağa sola yürüyen ayaklar, ölümün dehşetinin ağırlığıyla kımıldayamaz hale gelecek ve kefenin içinde birbirine dolaşacaktır.

33. ayetin, aynı şekilde "İşte o gün sevk edilecek yer, sadece Rabbinin huzurudur" (75/30) ayetiyle de alakası vardır. O, dünyadayken istediği zaman ehline, ailesine, dost ve yakınlarının yanına dönebiliyordu. Şimdi ise zorla efendisinin, Rabbinin huzuruna götürülmektedir.

Ayrıca, ölmesi ve Allah'ın huzuruna götürülmesi olayında "yevmeizin/o gün" kelimesi geçmesine rağmen, dünyadaki gidişinde hiç geçmemektedir. Çünkü dünyadayken belirli bir gün değil her gün gitmekteydi. Ancak huzura sevk edildiği gün belirli, muayyen bir gündür ve ayrılış, firak, veda günüdür. Bu nedenden dolayı, sevk gününün aksine dünyadaki gidişinde "gün" zikredilmemiştir. Bu şekilde her iki ifade ve sahne arasındaki müthiş tekabül/fark ortaya çıkmaktadır.

Daha sonra ise Yüce Allah bu türden bir inkârcıyı tehdit üstüne tehdit edip ona şu şekilde tekrar tekrar beddua etmektedir; "Yazık sana yazık! Yazık ki sana ne yazık!" Yani "Senin gibi kendini yaratanı inkâra cüret eden ve bu kadarla da kalmayıp bununla hava atmaya yeltenen birisine ancak böylesi bir azap, davranış yaradır; Sana layıktır o azap; evet sana layıktır. Elbette yine sana layıktır, tekrar tekrar sana layıktır" demek istemiştir.

36. Ayetin Sure'yle İlişkisi

Yüce Allah inkârcı insanın öldükten sonra diriltilmeyeceği inancını birçok defa reddetti. Bu yanlış inancın gerisindeki sebepleri açıkladı ve bunları yerdi. Sonra ona gafiller, şaşkınlar ve günahkâr-

lar için en büyük ibret olan ölümü hatırlattı. Dünyada yaptıklarının karşılığında ahirette nasıl muamele göreceğini gösterdi. Böylece takva sahibi insanın dosdoğru yoluyla inkârcı insanın yanlış yolunu açıklamış oldu. Sonra ise inkârcı insanın başka bir yanlış inancını dile getirdi. Bu inanç, insanın başıboş bırakılıp kendine dünyada hiçbir şey emredilmediği, yasaklanmadığı, öldükten sonra dirilmeyeceği, hesaba çekilmeyeceği, başka bir deyişle ilahî görevlerle yükümlü kul olmadığı inancıdır¹¹⁰.

Cenabı Hak, "Ne o, yoksa inkârcı insan başıboş bırakılacağı ve dilediği gibi hareket edebileceğini mi sanıyor?"¹¹¹ (75/36) ayetiyle, Sure'nin sonlarına doğru gönülleri, insan hayatının temelden etkileyen bir başka gerçeğe uyandırmaktadır. Bu gerçek, Yüce Allah'ın insanları boş yere, anlamsız, gayesiz yaratmadığı ve onları hayvanlar gibi sorumluluk yüklemeyen sonra da hesaba çekmeden başıboş bırakmadığıdır. Bu gerçek, aynı zamanda kâfirlerin şiddetle inkâr ettikleri yeniden dirilişe ve hesaba çekilişe de kanıt oluşturmaktadır¹¹². Zira başıboş bırakılmayan insanın, yaptıklarının hesabını vermesi için yeniden diriltilmesi gerekmektedir.

Arap dilinde "İbilün südâ" ağzına ne gelirse yiyen, çobansız otlayan, başıboş gezen yularsız deve demektir¹¹³. Ayetin manası da bununla ilgilidir ve ayetteki istifham inkarıdır ve azarlama amaçlıdır¹¹⁴. Yani insan tıpkı bir yularsız deve gibi kendini sahipsiz ve başıboş zannetmemelidir, bu zan ona yaraşmaz, bundan vazgeçmelidir.

Ayetin bu anlamda, Sure'nin başındaki, "Kıyamet gününe ant olsun ki, ..." (75/1) ayetiyle ve "Ne o, yoksa inkarcı insan bir gün kendisini diriltip kemiklerini yeniden bir araya getiremeyeceğimizi mi sanıyor?!" (75/3) ayetleriyle irtibatı ortadadır. Yüce Allah, Sure'nin başında kıyamet gerçeğine ve önemine vurgudan, öldükten sonra dirilmenin mümkün ve gerekli olduğunu anlattıktan sonra Sure'nin sonunda, yeniden dirilme ve haşre dair delilleri zikretmiştir¹¹⁵ ki bu ayet bunlardan birisidir. Zira hikmet emir ve yasak koymayı (teklifi) gerektirir. İlahî adalet ise amellerin karşılıklarının verilmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Böylelikle itaatkâr

110 Bkz. Bikâi, *Nazmu'd-Dürer*, XXI, 115; Saïd Havva, *El-Esâs fi't-Tefsir*, XV, 473.

111 Ayetin anlamının "Ne o, yoksa inkârcı insan kabirde öylesine terk edilip yok olup gideceğini, tekrar diriltilmeyeceğini mi sanıyor?" olduğu da söylenmiştir. (Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XVI, 256)

112 Bkz. Kutup, *Seyyit, Fî Zilâli'l-Kur'ân*, XV, 399.

113 Bkz. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XVI, 256; Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIX, 119;

114 Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XVI, 256; İbn Âşûr, *Tefsiru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXIX, 364.

115 Râzi, *et-Tefsiru'l-Kebir*, XXX, 206.

ile isyankâr birbirine eşit olmaz. Bu da ancak ahirette gerçekleşecektir¹¹⁶.

Ayet, aynı zamanda "Hani ne zamanmış kıyamet?!" diye sorar" (75/6) ayetine atıftır ve adeta devamı gibidir. Zira 3., 6. ve 36. ayetlerdeki insan aynı inkarcı insandır¹¹⁷.

Ayet, "O gün insana, yapıp yapmadığı her şey bir bir haber verilir" (75/13) ayetiyle irtibatlıdır. Çünkü başıboş bırakılmayan insan, yaptıklarının ve yapmadıklarının hesabını verecek ve karşılığını mutlaka görecektir.

Ayet, önceki "Sonra da iyi bir şey yapmış gibi, çalılımlı çalılımlı kendi dost ve yakınlarının yanına varırdı." (75/33) ayetiyle de alakalıdır. Nitekim Yüce Allah'ın azametini hiçe sayan, onun azabını hafife alan bu tavır, ancak kendini kul saymayan, hiçbir emir ve yasağa muhatap kabul etmeyen ve dolayısıyla hesaba, cezaya inanmayan cüretkâr bir kimseden sadır olabilir. Bundan dolayıdır ki, Yüce Allah 36. ayetle, bu tavır arkasındaki yanlış düşünceyi reddetmiştir¹¹⁸.

Ayet, bir önceki "Yazık sana yazık! Yazık ki sana ne yazık!" (75/34-35) ayetleriyle de irtibatlıdır. Zira başıboş bırakılmayan insan, işlediği cürümlerin cezasını çok acı biçimde ödeyecektir.

Ayet, Sure'nin son ayeti olan "Öyleyse, bütün bunları yapan Allah, ölüleri tekrar diriltmeye kadir olmaz mı?! Tabii ki kadir olur." (75/40) ayetiyle de hiçbir açıklamaya gerek bırakmayacak derecede ilişkilidir.

37-39. Ayetlerin Sure'yle İlişkisi

Yüce Allah dünyayı ahirete tercih eden, ilahî görevlerin yükümlülüğünden kaçan inkârcı insanın ölüm sırasındaki son derece vahim durumunu ve dünyadaki umursamaz ve küstah tavırlarını zikrettikten sonra aklını başına alıp kendine gelmesi ve ahireti, hesabı inkârdan vazgeçmesi için onun ilk yaratılışından bahsetmiştir¹¹⁹. İnsanın başıboş bırakılmadığı gerçeğini (75/36) öldükten sonra dirilmenin, hesap ve cezanın birinci delili olarak sunduktan sonra "O, bir zamanlar atılan bir meni damlası değil miydi? Sonra dölllenmiş hücre oldu; derken Rabbi onu insan biçiminde yaratıp düzenledi. Sonra da o(meni)den iki çifti: Erkeği ve dişiye vücuda getirdi." (75/37-39) ayetiyle de ilk yaratmayı ve yeniden yaratmayı ikinci delil olarak sunmaktadır. İnsanın başıboş bırakılmayacağını anlatmanın arkasından, bunu kanıtlayan

116 Bkz. Âlûsi, *Rûhu'l-Meânî*, XVI, 256; Vehbe Zuhaylî, *Tefsirü'l-Münîr*, XV, 260.

117 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 193.

118 Bikâî, *Nazmu'd-Dürer*, XXI, 114-115.

119 Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, X, 353.

somut ve yalın bir gerçeğe ışık tutmaktadır. Bu somut gerçek, insanın ilk yaratılış gerçeğidir. Allah'ın, kendisini öldürdükten sonra tekrar diriltileceğini inkâr eden kâfir, ilk yaratılışını bir hatırlasın. O, başlangıçta ana rahmine dökülen bir damla meni değil miydi? Sonra bir alak (embriyo) oldu, derken Allah onu, ruh vermek suretiyle insan biçimine koyup yaratmadı mı ve azaları düzgün bir beşer haline getirmede mi? Allah ona eş vermedi mi? Erkek ve kız çocuklar bahşetmedi mi? Böylece ondan, erkek ve dişi olmak üzere iki sınıf var etti. Bütün bunları yaratan Allah, hiç yoktan var ettiği, güçsüz, basit bir sudan mükemmel bir varlık haline getirildiği insanı, öldürdükten sonra tekrar diriltmeye kadir değil midir? denilmek istenmektedir¹²⁰. Elbette kadirdir. Çünkü insanların kıyas ve ölçülerine göre yoktan var etmek tekrar yaratmaktan zordur¹²¹.

Ayetteki "meni", "dökülen" anlamına gelmesine rağmen kendisinden sonra bir de "yümnâ/atılan, akıtılan, dökülen" fiilinin getirilmesinin hikmeti ise, o kimsenin halinin önemsizliğine bir işarettir. Buna göre, adeta, "O, necasetin çıkış mahalli olan bir kanaldan atılan bir meniden yaratılmıştır. Dolayısıyla böyle bir varlığın, Allah'a itaatten yüz çevirmesi, bu hususta büyüklenmesi uygun düşmez" denilmek istenmiştir¹²². Bu da inkâr ve isyan eden, daha da ileri gidip isyan ve sapıklığıyla iftihar eden, küstahlıkta bulunan birisine yakışan bir ifadedir.

40. Ayetin Sure'yle İlişkisi

Yüce Allah Sure'nin başında, kesin ve vurgulu (takrîrî) bir üslupla, inkâr edenlere cevap niteliğinde yeniden dirilmenin (ba's) ve hesaba çekilmenin (nüşûr) mümkün olduğundan bahsetti. Surenin sonlarında ise, tekrar dirilme (neş'etül âhire) olayına ilk yaratılışı (neş'etül ülä) delil, kanıt olarak takdim etti. Ve Sure'ye "Öyleyse, bütün bunları yapan Allah, ölüleri tekrar diriltmeye kadir olmaz mı?! Tabii ki kadir olur." (75/40) ayetiyle son verdi.

Bu gerçek, yani ilk yaratılış gerçeği, Sure'de birçok yönüyle ele alınan kıyamet gerçeği gibi Sure'nin önemli gerçeklerden birisi olarak karşımızda durmaktadır. Sure, kıyamet gerçeğini, o gün kâinata ve insan psikolojisinde meydana gelecek olağanüstü değişiklikleri, altüst olma halini, kâinata ve insana hâkim olacak korku,

120 Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 201; İbn Kesir, *İmâdüddin Ebu'l-Fidâ İsmail, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut 1994, IV, 533; Vehbe Zuhaylî, *Tefsirü'l-Münîr*, XV, 260.

121 Bkz. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XVI, 257; Vehbe Zuhaylî, *Tefsirü'l-Münîr*, XV, 263.

122 Bkz. Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, XXX, 207. Ayetteki bu anlam "remz" yoluyla ifade edilmiştir. Aynı üslupla "kânâ ye'külâni't-taâm/İsa da anası da her insan gibi yiyip içerlerdi" (Mâide, 5/75) ayetiyle Hz. İsa ve Meryem'in defî hacet yaptıkları ima edilmiştir. (Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, XXX, 207)

dehşet ve endişe atmosferini, kapana yakalanmış fare misali kaçacak yer bulmak için bir oraya bir buraya koşan insanın durumunu içine alacak şekilde ele almıştır. Bunu da, fısı fücürüne devam etmek düşüncesiyle kopacağı günü imkânsız gören, hafife alan bir tavırla **"Hani ne zamanmış kıyamet?!"** (75/6) diyen inkârcıya cevap sadedinde serdetmiştir.

Sure ilk yaratılış gerçeğini ise, Yüce Allah'ın insan hayatını önceden tasarladığını ayrıntılı bir plâna bağladığını göstermesi ve kâfirlerin şiddetle inkâr ettikleri yeniden dirilişe de kanıt oluşturması için anlatmıştır.

Sure'de işlenen ilk yaratılış olayı, Allah'tan başka kimsenin güç yetiremeyeceği ve ahirete inanmayan hiçbir kimsenin inkâr ve şüphe edemeyeceği insanın harikulade yaratılış sürecini en ince şekilde ortaya koymaktadır. Bu gerçek aynı zamanda, bütün bunları takdir edip düzenleyen tek bir ilahın varlığını kesin bir şekilde ispat etmektedir. İnsanın başıboş, hayatının ve yaptıklarını hesapsız, cezasız bırakılmayacağı gerçeğinden hareketle son yaratılışın gerekliliğini çok güçlü bir şekilde vurgulamakta ve bunun Allah için kolay olduğunu belirtmektedir. Sure'nin baştan sona vurgulamak ve kalplere yerleştirmek istediği asıl gerçek budur. Nitekim o, ilk ayetlerinde **"Ne o, yoksa inkarcı insan bir gün kendisini diriltilip kemiklerini yeniden bir araya getiremeyeceğimizi mi sanıyor?!"** (75/3) , son ayetlerinde ise, **"Ne o, yoksa inkârcı insan başıboş bırakılacağını ve dilediği gibi hareket edebileceğini mi sanıyor? O, bir zamanlar sadece akıtılan bir meni damlası değil miydi? Sonra döllenmiş hücre oldu; derken Rabbi onu insan biçiminde yaratıp düzenledi. Sonra da o(meni)den iki çifti: Erkeği ve dişiye vücuda getirdi. Öyleyse, bütün bunları yapan Allah, ölüleri tekrar diriltmeye kadir olmaz mı?! Tabii ki kadir olur."** (75/36-40) demektedir.

Yüce Allah Sure'yi şu son ayetle bitirmektedir: **"Öyleyse, bütün bunları yapan Allah, ölüleri tekrar diriltmeye kadirdir, değil mi?"** Yani, **"Bu tür şeyleri yoktan var eden Allah, sizleri yeniden yaratmaya kadir değil midir?"** demektir. Rivayet olunduğuna göre: Hz. Peygamber, bu ayeti okuyunca **"Seni noksan sıfatlardan tenzih ve takdis ederiz, elbette kadirsin!.."** demiştir ve böyle söylenmesini tavsiye etmiştir¹²³.

Ayetin, **"Ne o, yoksa inkarcı insan bir gün kendisini diriltilip kemiklerini yeniden bir araya getiremeyeceğimizi mi sanıyor?!"** (75/3) ayetiyle ilişkisi izaha gerek bırakmayacak şekilde ortadadır. Bütün bunları yapan yani, bu canlı varlığı bir damla su-

123 Bkz. Ahmed, Müsned, II, 249; Râzi, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 207.

dan yaratmaya kadir olan, ölüleri bedenleri çürüdüktan sonra önceki halleriyle tekrar yaratmaya gücü yetmez mi? tabii ki yeter.

Sure'nin son ayetiyle ilk ayeti birbiriyle uyum arz etmiş olmaktadır. Sure kıyamete yeminle başlamış ve ölülerin diriltilmesiyle son bulmuştur.

Sonuç

Kur'an, temelde beşer retoriğini esas alsada, hiçbir üslubu taklit etmemiş; tamamen kendine özgü bir üslup kullanmıştır. O, dili ve muhtevasıyla olduğu kadar, telif tarzı ve tertibiyle de orijinal bir eserdir. Bu muhteşem nazım içinde yerinden oynatılabilecek bir tek kelime dahi bulunmamaktadır.

Kur'an'ın tertip ve düzeni, ahenk ve insicamı, onun mucizevi yönlerinden birini teşkil ettiği gibi, ifade tarzı ve anlatım keyfiyeti de insan kudretini aciz bırakan bir başka mucizevi yönünü teşkil eder. Kur'an-ı Kerim, 23 sene zarfında, değişik olaylar, durumlar, muhataplar karşısında, ayet ayet veya sure sure peyderpey inmesine rağmen onun sureleri, ayetleri ve hatta kelimeleri arasında birbirine zıt düşen, birbirinin ahengini bozan tek bir ifade, tek bir cümle bulmak mümkün değildir. Onun bütünü, âdeta tek solukta söylenmiş bir şiir gibidir. Bu ise ancak, 23 seneyi bir "an" gibi gören, geçmişi bugünle, bugünü de yarınla bir arada görüp bilen hâsılı zamandan ve mekândan münezzehten bir Zat'ın kelâmı olmakla açıklanabilir.

O halde Kur'âna, herhangi bir tertip ve düzene sahip olmayan ve farklı konuları hiçbir ilişki gözetmeksizin bir arada zikreden karmaşık bir kitap gözüyle yaklaşmak, büyük bir yanılıdır. Zira o her şeyden önce Allah kelâmıdır. Yüce Allah'ın zatında, sıfatlarında ve bütün yaptıklarında mükemmel bir düzen ve intizam müşahede edilirken, onun kelâmı olan Kur'an'ın ayet ve surelerinin tertibinin bir düzen ve insicam dâhilinde olmaması elbette düşünülemez. Bu yüzden onu, insanların sözlerine benzeterek ve insanların kullandığı metotlarla karşılaştırarak anlamağa çalışmak yanlış olur. Doğru olan, onu ancak kendi bütünlüğü ve üslubu çerçevesinde anlamağa çalışmaktır.

Kur'an'ın nazmında müşahede edilen uyum ve ayetler arasındaki münasebet, onun aynı zamanda çelişkiden ve tutarsızlıktan uzak, fikrî insicamı sağlam bir kitap olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu sahadaki çalışmalar, Kur'an'ın nazmı, üslubu ve ses düzenindeki fevkalâdelik ve onun insicamının yanı sıra icazını, anlam örgüsünü ve konu bütünlüğünü de gözler önüne sermeyi hedef almaktadır. Bu sebeptendir ki âlimler, tenasüp konusunun, evvelâ Kur'an'ın fesahati, belâgati ve icazı üzerindeki, sonra da onun ge-

nel mesajını anlamadaki yeri ve önemi üzerinde hassasiyetle durmuşlardır.

Tenasüp konusu, sadece belagat ve akustik ahenk gibi Kur'ân'ın i'câzını destekleyen bir unsur olarak görülmemeli, Kur'ân'ı kendi bütünlüğü ve fikir sistemi içinde anlama ve yorumlama çabası olarak değerlendirilmelidir. Bu yapılırken zorlama çabalardan özenle kaçınılmalıdır. Kur'ân'ın hem anlaşılmasında hem de yorumlanmasında sağlıklı ve doğru ufuklar açması sebebiyle, ciddi her Kur'ân okuyucusunun ve tefsircisinin, sözün içinde geçtiği siyaktaki konumunu ve maksadını bilmesi, kelimeler ve cümleler arasındaki ilgi ve irtibatı görmesi ve ortaya koyacağı anlayışta ve yorumda ayetin evveliyatı ile devamını hiçbir zaman ihmal etmemesi gerekir.

Kur'ân'ın kendi bütünlüğü içerisinde anlaşılması, girift bir mana örgüsüne sahip olan Kur'ân'ın, kendi kendisini tefsir etmesi anlamına da gelmektedir.

Sure'nin ilk ayetindeki ana fikirle son ayeti arasındaki ana fikir olan ahiret; kıyamet, yeniden diriliş, haşir, neşir olgusu arasında da tam bir uyum bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle Sure'nin detaylarında, onun başta ortaya koyduğu ana fikir, ilerleyen ayetlerde dağılmamış; sadece detaylı olarak işlenmiştir. Son ayette de nihai bir bildiri gibi konunun özü ve ruhu duyuruya yansıtılarak lafzî ve manevî uyum/münasebet mükemmel bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Sure'de kullanılan (kıyamet, nefsi levvâme, acelecilik, acil olan, hüsbân, zan, Rab, kudret, tesviye, cem', hareket ettirme, mesâg, müstagar vb.) temel sözcük ve kavramlar rastgele değil titizlikle seçilmiş, ayrıca anlam bakımından da birbirleriyle uyumludur.